

İstanbul Merkezli 25. Kolordunun Mütareke Dönemi'ndeki Vaziyeti ve İcraatları

The Status and Actions of the 25th Istanbul-based 25th Corps during the Armistice Period

Enes Mert Demir*

*Dr., Gazi Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Ankara, Türkiye

ORCID: E.M.D. 0000-0002-2661-9421

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Enes Mert Demir,
Gazi Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Ankara, Türkiye

E-posta/E-mail: enesmertdemir@gazi.edu.tr

Başvuru/Submitted: 24.10.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested:

21.11.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:

22.11.2024

Kabul/Accepted: 19.12.2024

Atıf/Citation:

Demir, Enes Mert. "İstanbul Merkezli 25. Kolordunun Mütareke Dönemi'ndeki Vaziyeti ve İcraatları." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 85 (2025): 189-227.
<https://doi.org/10.26650/iutd.1573235>

öz

Osmanlı ordusu, Mondros Mütarekesi sonrası 9 kolordu hâlinde teşkilatlandırılmıştır. Bu kolordulardan biri de başkent İstanbul'da karargâhı bulunan 25. Kolordudur. Emrindeki 1. Tümen ve 10. Kafkas Tümeni ile İstanbul-İzmit hattında konuşlanan 25. Kolordu, başkentin işgal altında bulunması sebebiyle Millî Mücadele'ye doğrudan katılmayan tek kolordudur. Ancak İzmit'teki 1. Tümen, zaman içerisinde Ankara'nın emrine girmiştir. Bu makalede, hakkında özgün bir çalışma bulunmayan 25. Kolordunun teşkilat yapısı ve faaliyetleri incelenmiştir. Böylece Kolordunun bu süreçteki vaziyetinin izah edilmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın kaynaklarını Osmanlı Arşivi ve ATASE Arşivi'ndeki belgeler ile döneme ilişkin literatür oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular, dönemin siyasi ve askerî gelişmeleri perspektifinde nitel analiz metoduyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 25. Kolordu, 10. Kafkas Tümeni, 1. Tümen, İstanbul, İzmit Millî Mücadele

ABSTRACT

The Ottoman army was organised as 9 corps after the Armistice of Mondros. One of these corps was the 25th Corps, which had its headquarters in the capital Istanbul. The 25th Corps, which was stationed on the Istanbul-Izmit line with the 1st Division and the 10th Caucasian Division under its command, was the only corps that could not directly participate in the National Struggle due to the occupation of the capital. However, the 1st Division in Izmit came under the command of Ankara in time. This study examines the organisational structure and activities of the 25th Corps, about which there is no original study. Thus, it is aimed to explain the status of the Corps during this period. The sources of the study are the documents in the Ottoman Archive and ATASE Archive and the literature on the period. The findings obtained were evaluated with the qualitative analysis method in the perspective of the political and military developments of the period.

Keywords: 25th Corps, 10th Caucasian Division, 1st Division, Istanbul, Izmit National Struggle

Extended Abstract

By September 1918, Bulgaria, an ally of the Ottoman Empire in the First World War, had withdrawn from the war after suffering a defeat on the Macedonian Front. Consequently, the Thracian border and the capital Istanbul faced a new danger for the Ottoman Empire. Thereupon, the Commander-in-Chief's Office took precautions and organised the 25th Corps in addition to the 1st Corps. However, due to the lack of sufficient troops, divisions from the Caucasian Front were assigned to the organisation of the Corps. Therefore, it would not be possible for the troops of the 25th Corps to reach Istanbul immediately. The Ottoman Empire, on the other hand, aimed to withdraw from the war by reaching an armistice as soon as possible. As a result, the First World War ended for the Ottoman Empire with the Armistice of Mondros signed on 30 October 1918.

The heavy terms of the armistice paved the way for the Allied powers to occupy the Ottoman territories, including the capital Istanbul, in a short time. Of course, the reduction of the Ottoman army strength, arms and ammunition to a low number was also among the conditions of the armistice. In general, the governments established after the Armistice adopted a passive attitude in the face of the occupations and demands of the Entente states. However, the Ministry of War aimed to retain and protect the army as much as possible. Therefore, even though it demobilised and ostensibly disbanded the armies, it preserved the divisions, regiments and battalions under the main organisation of corps. Undoubtedly, the number of soldiers in the corps and the capabilities of the units were limited. However, the main backbone of the organisational structure for a mobilisation was preserved.

Within this framework, the Ottoman army was restructured into 9 corps and 20 divisions in April 1919. One of the corps was the 25th Corps, headquartered in the capital Istanbul. The 25th Corps, which was responsible for Istanbul, Çatalca, İzmit, Adapazarı, Düzce, Bolu and Zonguldak lines with the 1st Division and 10th Caucasian Division under its command, carried out its activities under the Istanbul-based 1st Army Inspectorate between May and August (1919), and directly under the Ministry of War after the inspectorates were abolished.

Undoubtedly, due to the presence of the occupation forces, the 25th Corps could not fulfil its duties and responsibilities comfortably. So much so that the places where the Corps' troops were stationed in Istanbul, the amount of troops or even the dispatch of troops to a region for security and public order purposes posed a problem for the occupation forces.

The Ministry of War, on the other hand, tried to take the necessary measures through the 25th Corps as much as possible. As a matter of fact, the duties of the Corps Command and the Istanbul Guard were merged within the scope of the centralised execution of the public order of Istanbul and the military measures to be taken. As a matter of fact, during Cemal Pasha's

term as Minister of War, the 25th Corps acted relatively more effectively in establishing public order and security, and dispatched its troops to the regions where they were needed. However, with the official occupation of Istanbul on 16 March 1920, the occupation of the Corps headquarters and the arrest of its commander Ali Sait Pasha, the influence of the Corps was completely eliminated and its command and organisation structure became dysfunctional.

As a result, it is observed that the 25th Corps and the 10th Caucasian Division were ineffective due to their presence in occupied Istanbul, while the 1st Division stationed in Izmit acted more easily due to its location. In this context, the Division Commanders were in direct contact with Mustafa Kemal Pasha and contributed to the National Struggle by fulfilling his directives. The 1st Division Command assumed responsibilities especially in establishing and expanding the national organisation in its area of responsibility, taking measures against the attempts and rebellions against it, as well as preventing bandits operating in the region and establishing security.

It should be noted that the troops under the command of the Corps headquarters and the 10th Caucasian Division were generally assigned to ensure the public order and security of the capital city, and could not directly support the National Struggle due to the fact that they were operating under close surveillance.

As a conclusion, the 25th Corps was the only corps that could not directly participate in the National Struggle due to the occupation of the capital. The 1st Division of the Corps, with the advantage of its location, was placed under the command of Ankara after the occupation of Istanbul and reorganised on the Western Front and performed important duties. Some of the officers assigned to the Corps headquarters and the 10th Caucasian Division in Istanbul travelled to Anatolia in various ways and joined the National Struggle.

Giriş

Osmanlı Devleti, Kasım 1914'te dâhil olduğu Birinci Dünya Savaşı'nda pek çok cephede savunma ve taarruz muharebelerine katılmıştı. Dört yıldır devam eden Savaş'ın akıbeti, özellikle 1918 yılının ikinci yarısından itibaren belli olmaya başlamıştı.¹ Nitekim Eylül 1918'e gelindiğinde Osmanlı ordusu; Şark/Kafkas Cephesi'nde Azerbaycan ve İran'da ilerlemesine rağmen, Filistin-Suriye ile Irak (Dicle) Cephesi'nde kayıplar yaşayarak geri çekilmekteydi.² Osmanlı'nın müttefikleri için de durum farklı değildi. Öyle ki İtilaf ordularının Eylül ayındaki saldırısıyla Makedonya Cephesi kısa sürede çökünce, Osmanlı'nın müttefiki olan Bulgaristan ateşkes talebinde bulunmuş ve 29 Eylül'de yaptığı ateşkesle savaştan çekilmişti. Böylece Osmanlı Devleti'nin Trakya sınırı ve başkent İstanbul, İtilaf ordularının muhtemel ilerleyişine açık bir hale gelmişti. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin de ateşkes arayışlarına yönelmesine neden olmuştu.³

Öte yandan söz konusu gelişmeler bağlamında Trakya ve İstanbul'daki birliklerin vaziyeti önem kazanmıştı. Şöyle ki 1916'da Çanakkale Cephesi'nde kazanılan zafer, başkent ve boğazlara yönelik tehdidi ortadan kaldırmıştı. Haliyle Osmanlı Başkumandanlığı, bölgede çok fazla birlik bulundurmuyarak kuvvetlerini yoğun muharebelerin olduğu cephelere kaydırmıştı. Bununla birlikte İstanbul ve Boğazların tahkim edilmesine yönelik 5. Ordu bünyesinde dört yeni tümen teşkil edilmişti. Trakya sınırında ise sadece hudut taburları bulunmaktaydı. Ancak Makedonya Cephesi'ndeki başarısızlık, Trakya ve İstanbul'un korunması çerçevesinde yeni tedbirleri gerektirmiştir. Bu doğrultuda Eylül ayı sonunda Batum'dan İstanbul'a gelen 3. Ordunun emrine verilen Edirne/Keşan'da konuşlu 1. Kolordu, Trakya sınırının savunulması için teyakkuza geçerken; Ergene-Edirne arasının savunulması için de Ekim 1918'de -yeniden- 25. Kolordu Kumandanlığı teşkil edilmişti.⁴ 25. Kolordunun emrine, Şark Ordular Grubu teşkilatındaki 10. Kafkas Tümeni ile 15. Tümen verilmiş; bu

- 1 Basil Lidell Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2018³, s.463-492.
- 2 Ali Fuat Türkgeledi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Enstitüsü Yay., Ankara 1948, s.12-15; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım İstiklâl Harbinin Gerçekleri*, yay. haz. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Timaş Yay., II, İstanbul 2017², 16-17, 24-25; Edward J. Erickson, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kütü'l-Amâre ve Filistin Cephesi*, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009, s.267-271.
- 3 Fazıl Karlıdağ, Kâni Ciner, *Birincî Dünya Harbî VII nci Cilt Avrupa Cepheleeri 3ncü Kısım (Makedonya Cephesi)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967, s.68-69; Zekeriya Türkmen, "Büyük Harpte Makedonya Cephesi'nde Osmanlı Ordusu 20. Kolordu ve Bağlı Birliklerinin (Takviyeli 177. Piyade Alayı) Makedonya Cephesindeki Mücadelesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C.14, sayı 27-28, (2015/1-2), s.231.
- 4 *Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih ve Arşiv Daire Başkanlığı (ATASE), İstiklâl Harbi (1919-1923) Fonu*, (İSH), 53/22-4; 25. Kolordunun kurulmasına dair 2 Ekim 1918 tarihli Sadarettin Harbiye Nezâretine gönderilen yazıda, Kolordu Kumandanlığına Ordu Dairesi Reisi Alman Hans Kannengiesser Paşa'nın atandığı bildirilmişti. Bkz. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâbüalî Evrak Odası Evrakı (BEO), 4536/340169; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 1999³, s.15, 19, 161.

birlikler, İstanbul'a hareket emri almıştı. Ayrıca Şark Cephesi'nden iki tümenin de İstanbul'a sevki kararlaştırılmıştı.⁵ Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, İtilaf ordularının muhtemel ilerleyişine karşı mevcut imkânlarla tedbir alma yoluna gitmişti.

Şüphesiz bu tedbirler hayata geçirilse de güçlü bir saldırısı karşısında Trakya ve başkent in korunması kolay olmayacaktı.⁶ Bu yüzden de 14 Ekim'de kurulan Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti'nin hedefi, savaşın sona erdirilmesi için bir an önce ateşkes yapılmasıydı.⁷ Osmanlı Devleti'nin bu hususta bir süredir devam eden girişimleri sonucunda, İtilaf devletlerini temsilen İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında görüşmeler gerçekleştirilmiş, neticede Mondros Mütarekesi/Ateşkesi (30 Ekim 1918) imzalanmıştı. Böylece Osmanlı Devleti açısından Kasım 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı sona ermişti. Fakat 25 maddeyi ihtiva eden bu Mütareke, birbirinden ağır hükümleriyle kısa sürede İtilaf devletleri tarafından Osmanlı Devleti'nin işgal edilmesine zemin hazırlamıştı.⁸

Özellikle Mütareke'nin 5. maddesi; sınır güvenliği ve iç asayiş i sağlamak için miktarı İtilaf devletleri ile istişareyle tespit edilecek sayının haricindeki askerlerin terhis edilmesini öngörüyordu. 20. madde ise terhis ve lağvedilecek birliklere ait her türlü harp malzemesinin İtilaf devletlerinin belirlediği esaslara göre kullanılacağı ve saklanacağına ilişkin idi.⁹

Mütareke'yi kendi amaçları doğrultusunda hızlı uygulamaya başlayan İtilaf devletleri, Osmanlı topraklarının pek çok cihetinde olduğu gibi 6 Kasım'dan itibaren Fransız ordusu eliyle Doğu Trakya'daki bazı noktaları kontrol altına almış; 16 Kasım'a kadar Uzunköprü'den Bakırköy'e kadar demiryolu üzerindeki yerleri işgal etmişlerdi. Eş zamanlı olarak 13 Kasım'da İtilaf devletleri donanması, Boğazlardan geçerek İstanbul'a demirlemişti. Donanmadan önemli miktarda asker karaya çıkarak İstanbul'un belli bölgelerine yerleşmişti. İlerleyen günlerde İstanbul'daki demiryolu istasyonlarında da kontrol oluşturulmuştu.¹⁰

Osmanlı Devleti'nin başkentini dahi fiili işgal ettikleri bu ortamda İtilaf devletleri, Mütareke'nin bütün hükümlerinin hızlıca uygulanması için girişimler içerisindeydi. Harbiye Nezâreti ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti ise Osmanlı ordusunda terhisleri başlatsa da Mütareke'ye göre ordunun mümkün olduğunca elde kalmasını/korunmasını hedefleyen bir anlayışla hareket etmekteydi. Bu çerçevede ordular lağvedilmiş ve en üst birlik olarak

5 Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.21; Ancak bu tümenlerden sadece 10. Kafkas Tümeni, Mütareke sonrasında İstanbul'a ulaşabilirken, 15. Tümen, 3. Kolordu emrine verilerek Samsun-Amasya hattına sevk edilmişti. Bkz. *Aynı yer*, s.226.

6 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yay., I, Ankara 2019, 7-8.

7 Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, II, 25-2

8 Türkgeldi, *a.g.e.*, s.27-73; Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yay., İstanbul 2003, s.134-197; Cevad Odyakmaz, *Mondros-Sevr ve Mudanya Lozan*, Togan Yayıncılık, İstanbul 2013, s.17-21.

9 Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri Sevr Antlaşması Mondros Birakışması İlgili Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2021², s.3-8.

10 Tansel, *a.g.e.*, I, 51-56.

kolorduların bulunduğu bir yapı ile ordunun ana omurgasının korunması sağlanmıştı.¹¹ Yapılandırma kapsamında varlığını sürdüren kolordulardan biri de 25. Kolordu olacaktır.

Görüldüğü üzere Birinci Dünya Savaşı'nın son düzlüğüne girildiğinde, başkent İstanbul da tehlikeye açık bir vaziyette kalmıştı. Gerek bu durum gerekse diğer cephelerdeki vaziyet, İtilaf devletlerinin dikte ettiği mütareke şartlarını Osmanlı Devleti'nin kabul etmesini sağlamıştı. Mütareke'ye giden süreçteki kritik gelişmeler ise 25. Kolordunun kurulmasına zemin hazırlamıştı. Fakat oldukça ağır hükümler içeren Mütareke'nin imzalanması, 25. Kolordunun da faaliyetlerine etki edecekti. İtilaf devletlerinin işgalleri ve uygulamaları Anadolu'da Millî Mücadele Hareketi'ni ortaya çıkartırken, fiili bir işgale maruz kalan İstanbul'da konuşlu 25. Kolordunun vaziyeti ve tutumu da önem kazanmıştı. Özellikle İzmit'te bulunması hasebiyle 1. Tümenin sorumluluk sahası, İstanbul-Anadolu arasındaki nüfuz mücadelesine sahne olurken bu Tümen, zamanla Millî Mücadele'nin direktiflerini dikkate almaya başlamıştı. Dolayısıyla bu çalışmada, Millî Mücadele'ye doğrudan katılmayan tek Türk kolordusu olarak 25. Kolordunun teşkilat yapısı, hangi faaliyetleri icra edip ne gibi zorluklarla karşılaştığının ortaya konulması, keza Kolordunun ana ast bağlıları olan 1. Tümen ile 10. Kafkas Tümeninin faaliyetlerine ışık tutulması amaçlanmaktadır.

1. Mütareke Dönemi'nde 25. Kolordunun Askerî Teşkilatı ve Kadrosu

1.1. 25. Kolordunun Vaziyeti ve Birliklerinin Teşkili

Mütareke Dönemi'nde -Nisan 1919 itibarıyla- Osmanlı ordusu, 9 kolordu olarak yeniden yapılandırılmıştı. 30 Nisan 1919'da ise üç ordu müfettişliği teşkil edilmiş ve Diyarbakır'daki 13. Kolordu hariç diğer sekiz kolordu müfettişlik teşkilatına bağlanmıştı. Buna göre 1., 14. ve 25. Kolordular, İstanbul'daki 1. Ordu Müfettişliği emrindeydi.¹²

İstanbul merkezli 25. Kolordunun karargâhı Tophane'deydi. Kolordunun emrine verilmesi planlanan iki tümen¹³ 1. Tümen Ereğli'de iken; 10. Kafkas Tümeni Mütareke imzalandığında karargâhı Kars'ta bulunan 9. Ordunun ana ast birliklerinden biri olarak Batum'dan İstanbul'a hareket etmek üzere hazır bekliyordu.¹⁴ Bununla birlikte bu Tümen, Kasım ayı ortalarında 25. Kolordu kuruluşundan alınmış,¹⁵ Edirne'deki 1. Kolordunun emrine verilmişti.¹⁶ 25. Kolordu Kumandanlığı 17 Kasım 1918 tarihli yazısıyla Kolordu karargâhı ile emrindeki birliklerin durumuna dair Erkân-ı Harbiye Riyasetinden emir istemişti.¹⁷

11 Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.260-262; Zekeriyâ Türkmen, *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001, s.29-31.

12 *Harp Tarih Vesikaları Dergisi (HTVD)*, sayı 4, Haziran 1953, s.43-49, Vesika 74-76; Türkmen, *a.g.e.*, s.105-110.

13 Türkmen, *a.g.e.*, s.109-110.

14 Türkmen, *a.g.e.*, s.31.

15 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Millî Savunma Askerî Tarih Arşivi, ATASE, İstiklal Harbi 1919-1923 110-9-1-10 (İSH), (bundan sonra ATASE, İSH olarak kısaltılacaktır), Kutu/Gömlek/Sıra (bundan sonra kutu/gömlek/sıra yerine sadece bunlara ait rakamlar yazılacaktır), 67/0/101.

16 ATASE, İSH, 1/0/108.

17 ATASE, İSH, 67/0/102.

Neticede 10. Kafkas Tümeni karargâhının İstanbul'a ulaşmasını müteakip¹⁸ bu Tümen, Ocak 1919'da yeniden 25. Kolordunun kuruluşuna alınmıştı. Böylece 25. Kolordunun ana ast bağlılarının 1. Tümen ile 10. Kafkas Tümeni olduğu kesinleşmişti. Bu hususta 25. Kolordu Kumandanı Nureddin İbrahim Paşa, 18 Ocak 1919 tarihli yazısıyla; Kafkas Tümeninin Trabzon ve civarında bulunan birlikleri ile Ereğli'de bulunan 1. Tümenin İstanbul'a çağrılmasına yönelik Harbiye Nezâretinden olur istemişti.¹⁹ Zira Batum'un İngilizlerce işgalinden evvel, 3 Ocak 1919'da 10. Kafkas Tümeni emrindeki 30. ve 31. Piyade Alayları, denizyolu ile İstanbul'a sevk edilirken 31. Alay, 1. Kolordu emrinde Uzunköprü ve Edirne'ye gönderilmişti. Tümen karargâhı ve 32. Piyade Alayı ise Trabzon'a hareket etmişse de 32. Alay Zonguldak'ta karaya çıkartılarak buraya konuşlandırılmıştı.²⁰ Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti, Uzunköprü'deki 32. Alayı, Kasım 1918'de İstanbul'a geri çağırmişti.²¹

10. Kafkas Tümeninin İstanbul'a ulaşan birliklerinin konuşlandığı yerlere bakıldığında -16 Aralık 1918 itibarıyla- bu mıntıklar; eski jandarma dairesi, Şehzadebaşı Letafet Apartmanı, Ayasofya Camii çevresi, Kumkapı polis karakolu, Gedikpaşa, Taksim Kışlası, Makriköy (Bakırköy) ve Haydarpaşa vapur iskelesiydi.²²

Kolordunun diğer ana ast başlısı olan 1. Piyade Tümeninin ise İzmit'te konuşlandırılması planlanmıştı. Ancak İstanbul'daki muhafız kuvvetlerinin terhis edilmesi, keza 10. Kafkas Tümeninin, hastalıklardan dolayı mevcudunun oldukça azalması ile nöbet ve devriye görevlerinin dahi yapılmasında güçlük çekilmesi yüzünden 1. Tümenin İstanbul'a gelmesine ihtiyaç duyulmuştu.²³ Bu bağlamda Harbiye Nezâretinin 25. Kolorduya verdiği emirde, 1. Tümenen ilk kademeye gelen 143 asker ve 80 hayvanın 25. Kolordu emrindeki birliklere dağıtılması; İstanbul'a gelen 1. Tümenin diğer efradının, Tümen karargâhıyla birlikte hızlıca İzmit'e sevk edilmesi, ayrıca Tümen emrindeki 70. Alayın iki taburlu olarak İzmit'te kurulması kararlaştırılmıştı.²⁴ Harbiye Nazırı'nın 9 Şubat 1919 tarihli emrinde de 1. Tümendeki alay ve taburların ne şekilde olacağına dair esaslar belirlenmiş; ayrıca Tümenin İzmit'e hareket ederek kuruluşunu İzmit'te tamamlaması uygun görülmüştü.²⁵

18 ATASE, İSH, 7/0/13; Öte yandan 10. Kafkas Tümeninin İstanbul'a çağrılmasına, Selanik Kuvva-yı İtilafiyeye Başkumandanı General Wilson, Harbiye Nezâretine gönderdiği yazıda tepki göstererek bu emrin teferruatından haberdar edilmeleri gerektiğini belirtmişti. ATASE, İSH, 7/0/22; Üstelik 10. Kafkas Tümenine mensup askerler Batum'dan ayrılırken İngilizlerin tahrikâtına maruz kalmış; Tümen Kumandanı Kemalettin Sami Bey, Harbiye Nezâretine gönderdiği raporda, bu durumdan yakınmıştı. Bir avuç vatan evladının, türlü müşkülât ve fedakârlıkla görev yaptığını, fakat İtilaf devletlerinin bu denli tahrikâtını hak etmediğini belirterek vaziyetin İtilaf devletlerine izah edilmesini istemişti. ATASE, İSH, 7/0/34.

19 ATASE, İSH, 56/0/50.

20 ATASE, İSH, 88/0/133; Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.238.

21 ATASE, İSH, 72/0/1.

22 ATASE, İSH, 47/0/18-1.

23 ATASE, İSH, 13/0/85.

24 ATASE, İSH, 13/0/92.

25 ATASE, İSH, 64/0/71.

İtilaf devletlerinin fiili işgali altında başkentte görev yapmaya başlayan 25. Kolordunun, Mütareke Dönemi'ndeki en dikkat çekici vaziyetinden biri de çok fazla komutan değişikliği yaşamış olmasıdır. Bir kısmı hem Kolordu Kumandanlığı hem de İstanbul Muhafızlığı ünvanıyla atanan komutanlardan bazılarının emekli paşalar olduğu takip edilmektedir. Bu kapsamda -Mütareke'nin imzalanmasıyla Alman askerleri Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldığı için- Hans Kannengiesser'in yerine Nureddin İbrahim Paşa, 25. Kolordu Kumandanı olmuştu.²⁶ 30 Aralık 1918'den itibaren 20 gün süreyle Nurettin Paşa (Korgeneral Sakallı) bu görevi icra etmişti.²⁷ 9 Şubat 1919'dan itibaren ise 25. Kolordu Kumandanı ve İstanbul Muhafızı, Ahmet Fevzi Paşa (Tümgeneral Big) olmuştu.²⁸ 21 Mart'ta 25. Kolordu Kumandanlığını da vekâleten ifa etmek üzere İstanbul Muhafızlığı Kurmay Başkanlığına emekli Yarbay Mehmed Fehmi Bey;²⁹ 5 Nisan 1919'da ise Kolordu Kumandanlığı ve İstanbul Muhafızlığına asaleten emekli Ferik Osman Şakir Paşa atanmıştı.³⁰ Fakat çok geçmeden 27 Nisan'da süvari mirlivalığından emekli olan Seyid Paşa Kolordu Kumandanlığına tayin edilmişti.³¹ 24 Temmuz'da ise Levazımat-ı Umumiye Riyaseti'nden ayrılan Ahmed Şevki Paşa bu vazifeye görevlendirilmişti.³² 21 Ağustos'ta İstanbul Muhafızı Albay Şevket Bey, Kolordu Kumandanlığına atanırken,³³ 6 Ekim 1919'da da Ali Sait Paşa (Orgeneral Akbaytugan) 25. Kolordu Kumandanlığı ve İstanbul Muhafızlığına tayin edilmişti.³⁴ Bu sırada Kolordu Kurmay Başkanı (Erkân-ı Harp Reisi) Yarbay Mustafa İzzet Bey'di.³⁵ İstanbul'un işgali üzerine bu göreve Mustafa Natık Paşa atanmıştı. 3 Mayıs'ta ise 25. Kolordu Kumandanlığı ve İstanbul Muhafızlığı görevleri ayrılmış, Natık Paşa'nın sadece Kolordu Kumandanlığını

26 ATASE, İSH, 56/0/50-2.

27 *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, yay. haz. Hülya Toker, Nurcan Aslan, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Yay., I, Ankara 2009, 289-290.

28 BOA, İrade Dosya Usulü (İ.DUİT), 158/43.

29 BOA, BEO, 4560/341933.

30 BOA, BEO, 4564/342284.

31 BOA, BEO, 4570/342711.

32 BOA, BEO, 4584/343727.

33 BOA, BEO, 4587/344012; İsmet Görgülü, Şevket Bey'i, Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı yapan Albay Galatalı Ahmet Şevket Bey olarak zikretmektedir (İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2021³, s.275), Bununla birlikte ATASE'nin yayımladığı ve Silahlı Kuvvetler Arşivi'ndeki subay şahsi dosyasına dayalı çalışmada, Galatalı Şevket Bey'in 25. Kolordu Kumandanlığı yaptığı bilgisi yer almamaktadır. (*Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, III, 125-127); Atatürk de Nutuk'ta 25. Kolordu Kumandanı olarak Albay Şevket Bey'den bahsetse de aynı Şevket Bey olmadığı anlaşılmaktadır. Zira kendisinin Galatalı Şevket Bey ile sürekli yazıştığı ve telgraflarında kendisine, görevi olan "Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı" ünvanıyla hitap ettiği görülmektedir. (Kemal Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, yay. haz. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969¹⁰, 1052) Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kurulması vesilesiyle 3 Ekim 1919'da Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa'ya gönderdiği -orduya ilişkin önerilerinin yer aldığı- yazıda, 25. Kolordu Kumandanlığına Albay (Galatalı) Şevket Bey'in getirilmesini talep etmiş, fakat bu göreve Ali Sait Paşa atanmıştı. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953, s.233-234.

34 BOA, BEO, 4593/344475.

35 ATASE, İSH, 51/0/94.

ifa edeceği belirtilmişti.³⁶ Haddizatında 5 Mayıs 1920’de Kolordunun başına Damat Ferit Paşa’ya yakın isimlerden biri olan Kiraz Hamdi Paşa getirilmişti.³⁷ Bu çerçevede Kolorduda sık sık komutan değişikliği yaşandığı görülmektedir. Bunun temel nedeni, komutanların farklı görevlere atanması olduğu kadar kabine ve Harbiye Nazırı değişikliklerinin de yaşanmasıydı. Her gelen yönetim veya yöneticinin, başkentte bulunması hasebiyle 25. Kolorduya, uyumlu çalışabileceği komutanı tayin ettiği değerlendirilmektedir

25. Kolordu emrindeki Tümen Kumandanlarına bakıldığında; 1. Tümen Kumandanı, Mütareke’nin ilk aylarında (Mart 1919’a kadar) Kurmay Yarbay Mehmet Hayri Bey’di.³⁸ 8 Eylül 1919’da Yarbay Mustafa Asım Bey (Albay Asımgil) kumandanlığı üstlenmişti.³⁹ 24 Ekim 1919’da ise Albay Mehmed Rüştü Bey (Tümgeneral Sakarya) bu göreve tayin edilmiş; açığa alındığı 11 Mayıs 1920’ye kadar vazifesini sürdürmüştü.⁴⁰ Bundan sonraki süreçte 1. Tümen, fiilen 25. Kolordunun emrinden çıkmış ve Millî Mücadele’nin Batı Cephesi’nde yeniden teşkilatlandırılmıştı.

10. Kafkas Tümeni Kumandanı ise Mütarekenin ilk aylarında Yarbay Kemalettin Sami Bey (Korgeneral Gökçen)’di.⁴¹ Müteakiben Albay Hasan Basri Bey, bu göreve atanırken, 25 Eylül’de kumandanlığa, Yarbay Zeki Bey tayin olmuştu.⁴² 27 Ekim 1919’da ise bir kez daha Kemalettin Sami Bey, vazifeyi üstlenmişti.⁴³ 11 Mayıs 1920’de ise Yarbay Mehmet Akif Bey (Bulat) kumandanlığa tayin edilmişti.⁴⁴

1.2. 25. Kolordunun Sorumluluk Sahası ve Birliklerinin Konuş Yerleri

1919 yılının ilk aylarında kadro-teşkilatını şekillendiren 25. Kolordunun sorumluluk mntıkası da belirlenmişti. Başkent İstanbul’un yanı sıra batıda Çatalca’dan, doğuda

36 BOA, BEO, 4631/347288.

37 BOA, İ.DUİT, 160/37.

38 *Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, III, 143-144.

39 BOA, İ.DUİT, 159/50.

40 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Millî Savunma Askeri Tarih Arşivi, ATASE, Atatürk Koleksiyonu 1905-1980 110-9-1-11 (ATAZB), (bundan sonra ATASE, ATAZB olarak kısaltılacaktır), Kutu/Gömlek/Sıra (bundan sonra kutu/gömlek/sıra yerine sadece bunlara ait rakamlar yazılacaktır), 3/0/22; *Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, III, 37-38; Bununla birlikte Albay Mehmed Rüştü Bey’in resmi atama tarihi, ilgili belgeye göre 15 Kasım’dır. BOA, BEO, 4600/344970.

41 Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, s.275; Kemalettin Sami Bey, bir süre sonra bu görevden alınmışsa da Heyet-i Temsiliye’nin kendisinin münasip bir göreve atanmasına dair teklifi üzerine, 13 Ekim’de İstanbul Muhafızlığı ve 25. Kolordu Komutan Yardımcılığına; 27 Ekim’de ise yeniden 10. Kafkas Tümen Kumandanlığına tayin edilmişti. Bkz. Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2020³, s.33; Necati Ökse, Nusret Baycan, Salih Sakaryalı,

Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989², s.245-247.

42 BOA, İ.DUİT, 159/59.

43 Millî Savunma Bakanlığı, <https://www.msb.gov.tr/DevletBuyuklerimizDetay/kemalettin-sami-gokcen>, Erişim tarihi: 02.10.2024.

44 *Türk İstiklâl Harbi’ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri*, I, 272-273.

Zonguldak'a kadar bölge, Kolordunun sorumluluk sahasını oluşturuyordu. Dolayısıyla İzmit (Kocaeli), Adapazarı (Sakarya), Bolu, Düzce ve Zonguldak, 25. Kolordu mıntıkasındaydı.⁴⁵

Mart 1919'dan itibaren 25. Kolordu Kumandanlığı ile İstanbul Muhafızlığı birleştirilmişti. Böylece Kolordu Kumandanları, aynı zamanda İstanbul Muhafızı'ydı. Kumandanlığın en önemli vazifesi, Mütareke hükümleri gereğince İstanbul ve çevresinin asayiş ve güvenliğinin sağlanmasıydı.⁴⁶ Bu doğrultuda hayata geçirilen teşkilat yapılandırmaları ve değişikliklerden sonra Kasım 1919 itibarıyla 25. Kolordunun birlikleri ve konuş yerleri şu şekildeydi:

- Doğrudan Kolordu karargâhına bağlı süvari muhafız alayı, 25. ve 63. Topçu Alayları, itfaiye alayı, 25. İstihkâm Taburu, ulaştırma ve hizmet taburları ile telgraf bölüğü, sanatkâr takımı, inzibat kıtası ve 510 numaralı piyade bölüğü İstanbul'daydı.

- Karargâhı İzmit'te bulunan 1. Tümenine bağlı 1. ve 2. Muhafız Alayları İstanbul'da, 70. Piyade Alayı ile 1. Topçu Alayı İzmit'teydi.

- 10. Kafkas Tümeninin ise karargâhı ile bağlı 30., 31. ve 32. Kafkas Alayları İstanbul'da olup sadece 32. Alayın 3. Taburu Zonguldak-Çaycuma ve Devrek hattındaydı. 10. Kafkas Topçu Alayı ile Tümen karargâhına bağlı süvari, istihkâm ve levazım bölükleri, telsiz muharebe takımı, hastane ve 28. Sıhhiye Müfrezesi de İstanbul'daydı.

İlerleyen aylarda ise -1 Mart 1920 tarihi itibarıyla- 25. Kolordu birliklerinin kadro teşkilatı (nizâm-ı harbi) bazı düzenlemelerden sonra şöyle tespit edilmişti:

- Doğrudan 25. Kolordu karargâhına bağlı ve İstanbul'daki birlikler: muhafız süvari alayı, itfaiye alayı (1., 2., ve 3. Taburlar), 15. Topçu Alayı (ikişer bataryalı 1. ve 2. Taburlar), ordu 63. Obüs Alayı (21. ve 74. Bölüklerden oluşan bakım taburu ile 18. ve 32. Bölüklerden oluşan 40. Tabur) ile istihkâm, nakliye/ulaştırma ve hizmet taburları (iki bölüklü), telgraf ve otomobil bölükleri, sanayi takımları ve inzibat kıtası.

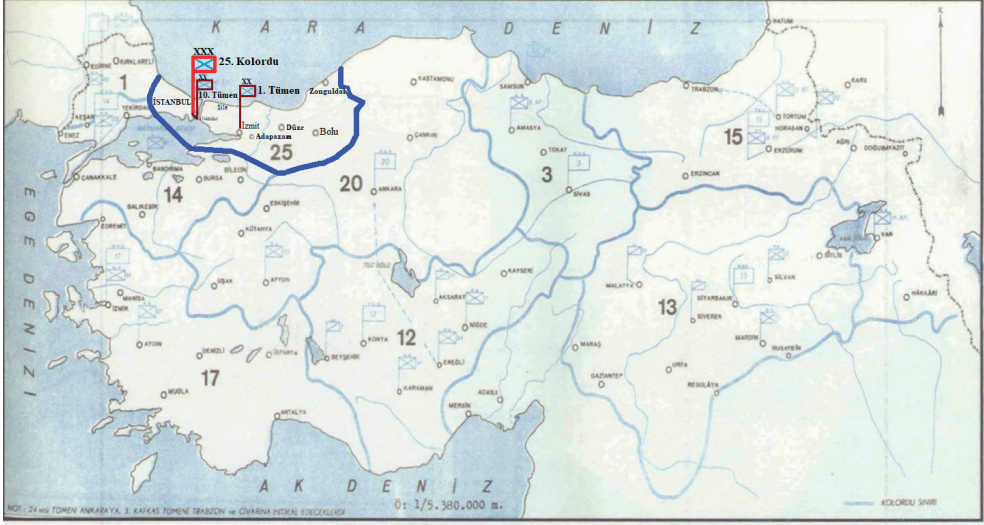
- İzmit'te konuşlu 1. Tümenin de dört alayı vardı. Bunlar; üçer taburdan oluşan 70. Alay, 1. Muhafız Alayı (71. Alay) ve 2. Muhafız Alayı (124. Alay) ile 1. ve 2. Taburlarından müteşekkil Sahra Topçu Alayı ve Depo Alayı idi.

- İstanbul'da konuşlu 10. Kafkas Tümeni ise üçer taburdan müteşekkil 30., 31. ve 32. Kafkas Alayları ile 1. ve 2. Taburlardan (taburlar ikişer bölüklü ve dörder toplu) ibaret 10. Sahra Topçu Alayından kuruluydu. Alayın depo bölüğü henüz kurulmamıştı. Bu Alay nezdinde dördü kamalı, 8'i kamasız olmak üzere kadro dışında 12 seri sahra topu mevcuttu. İlâveten Alayın 1. Taburundan (iki kurp topundan ibaret) bir takım İstanbul'da, geri kalanı ise tabur ile birlikte 1. Kolordu (Trakya) emrindeydi.

45 Türkmen, *a.g.e.*, s.109-110.

46 BOA, Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM), 19.5/1.53-2.

- Ayrıca 12., 14. ve 20. Kolordu teşkilatında olup sahadaki gelişmeler nedeniyle birliklerine intikali mümkün olmayan topçu taburları, 25. Kolordu emrinde İstanbul'da misafir bulunmaktaydı.⁴⁷

Mütareke Dönemi'nde kolorduların sorumluluk sahalarını gösterir harita ve 25. Kolordu mıntıkası ve konuşurumu - Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*, Genelkurmay ATASE Yay., IV, Ankara 2009, Kroki 3.

1.3. 25. Kolordunun İmkân ve Kabiliyetleri

25. Kolordunun imkân ve kabiliyetlerine bakıldığında, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetinin Mütareke şartları çerçevesinde Mart 1919'da yayımladığı teşkilata göre Kolordu envanterinde 8.672 piyade tüfeği ve 24 makineli tüfek vardı.⁴⁸ Bir başka raporda Kolordudaki silah, cephane ve malzeme miktarı; 8.922 piyade tüfeği, 24 ağır makineli tüfek, 6 top, 1.749 hayvan, 502 araba, 5 binek otomobil ve 7 kamyon olarak belirtilmişti.⁴⁹

Kolordunun personel sayısı ise 957 subay, 299 muamele memuru, 5.570 er şeklindeydi.⁵⁰ Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti tarafından yayımlanan 1 Eylül 1919 tarihli kolorduların personel mevcuduna ilişkin tabloda Kolordunun mevcudu 6.973 olarak belirtilmişti. Diğer kolorduların mevcudu ortalama 3-4 bin arasındaydı. Aynı cetvelde 25. Kolordunun kadro silah sayısı 4.726 olarak açıklanmıştı ki bu, mevcudundaki askerlerin 2 binden fazlasının gayrimuharip olduğunu göstermekteydi.⁵¹ Buna göre diğer kolordular ile kıyaslandığında

47 ATASE, İSH, 51/0/94.

48 Türkmen, a.g.e., s.63.

49 Tevfik Ercan, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 1999³, III, Ks.3, 150-151.

50 Ercan, a.g.e. s.150-151.

51 ATASE, İSH, 45/0/90.

25. Kolordu, -13.198 personele sahip 15. Kolordudan (Erzurum) sonra- en fazla personele sahip ikinci kolorduydu. Esasen adı kolordu olsa da 25. Kolordu dâhil Mütareke şartları gereği pek çok birliğin mevcudu, alay veya tugay seviyesindeydi.

Öte yandan Kolordu ve iki tümenindeki asker sayısı, başta firarlar olmak üzere çeşitli sebeplerle azalıyordu. Harbiye Nezâretinden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetine gönderilen 30 Ağustos 1919 tarihli yazıda, bu konuya temas edilmişti. Şöyle ki Derince mühimmat ambarının muhafazasıyla görevlendirilen 1. Tümen 70. Alay 2. Taburunun firarlardan ötürü mevcudu azalmıştı. Geçici bir tedbirle bazı nöbet mahalleleri boş bırakılmışsa da muhafaza işlemleri sağlıklı yapılamıyordu. Zira Amerikan İane Heyeti tarafından tesis edilen depolarda tahliye ve yükleme işi için istihdam edilen çeşitli milletlerden işçiler, Derince'deki ambardan cephaneye çalışıyordu. Bu kapsamda depoların muhafazası için 2. Taburun takviye edilmesi emredilmişti.⁵²

25. Kolordunun çok acil bir şekilde askere ihtiyaç duyduğu, Harbiye Nazım'ının Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetine gönderdiği 26 Ekim tarihli yazısında da gündeme gelmişti. Asker ihtiyacının hâlihazırda başka bir yerden karşılanması mümkün olmadığından, Konya'daki 12. Kolordunun, Konya askeralma şubesi aracılığıyla temin edeceği 400 askeri, en hızlı şekilde İstanbul'a 25. Kolordu emrine göndermesi istenmişti.⁵³ Görüldüğü üzere 25. Kolordu, personel açığı ile faaliyetlerini yürütmek durumunda kalmıştı.

2. Damat Ferit Paşa'nın İlk Sadaretinde 25. Kolordunun Faaliyetleri

2.1. Hükûmetin Aldığı Tedbirler ve 25. Kolordunun İcraatları

Damat Ferit Paşa'nın 10 Mart 1919'da başlayan ilk sadrazamlığı döneminde, İtilaf devletleri Mütareke şartları üzerinden Osmanlı Hükûmeti'ne yönelik baskılarını artırırken, işgallerini de sürdürmüşlerdi. İşgallere karşı bir şey yapılamaması, üstüne Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir ve çevresini işgali, keza Osmanlı Devleti'nin aylardır barış konferansına davet edileceği beklentisine rağmen henüz bu konuda adım atılmaması, Hükûmete olan güveni sarsmaktaydı. Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye birlikleri işgale karşı direniş göstermekteydi. Esas itibarıyla Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıttaatı Müfettişi (3. Ordu Müfettişi) olarak Samsun'a ulaşmasından sonra Millî Mücadele'ye dair çalışmaları başlatması, Anadolu'da topyekûn bir millî hareketin ortaya çıkmasına ve genişlemesine imkân verecekti.⁵⁴ Şüphesiz ki Osmanlı ordusunu oluşturan kolordu ve tümenler, bu anlamda belirleyici bir rol üstlenecekti.

52 ATASE, İSH, 38/0/63.

53 ATASE, İSH, 59/0/14.

54 Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1920*, yay. haz. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, I, İstanbul 1970¹⁰, 1-45; Cebesoy, *age.*, s.80-83, 109-112.

Harbiye Nezâreti ise vuku bulan işgallerin etkileri ve İtilaf devletlerinin ordunun gücünü azaltmak için sürekli müdahaleleriyle ilgilenmek durumunda kalıyordu. Dolayısıyla Nezâret, gerek ordu müfettişlikleri gerekse kolordulara, asayiş ve güvenliğe dair alınması gereken tedbirler, Mütareke hükümleri ve İtilaf devletlerinin girişimlerine karşı nasıl hareket edilmesiyle ilgili talimat veriyor, aynı şekilde sahadaki gelişmelere ilişkin birliklerden raporlar alıyordu.⁵⁵ Ancak İtilaf devletlerinin müdahaleleri; Damat Ferit Paşa Hükûmeti'ni ordunun elini güçlendiren değil, aksine hareket kabiliyetini sınırlandıran kararlar almaya yöneltmişti. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın yetkilerini etkin bir şekilde kullanarak askerî birliklerin dışında mülki idareye de talimat vermesi, kolorduların da mıntıklarında mülki idareler üzerinden Millî Mücadele'ye yönelik destek vermesi, hükûmeti oldukça rahatsız etmişti.⁵⁶

Bu kapsamda Harbiye Nezâreti, 14 Ağustos 1919 tarihli yazısında, Meclis-i Vükelâ kararıyla, ordu müfettişliklerinin askerî vazifeleri dışında, mülki makamlara da talimat verebilme yetkisinin iptal edildiğini bildirmişti.⁵⁷ Nitekim 19 Ağustos tarihli kararlar ordu müfettişliği teşkilatı lağvedilmiş ve kolordular doğrudan Harbiye Nezâretine bağlanmıştı.⁵⁸ Bu kararlarla, kolorduların mahallî idareler eliyle halkı millî harekete yönelik organize etmesine engel olunması ve kolordular üzerinde doğrudan denetim kurulması amaçlanmıştı.

Elbette ki kolordular üzerindeki bu denetimi en yakından hisseden 25. Kolordu idi. Ayrıca Kolordu, İtilaf devletlerinin yakın takibi altında faaliyetlerini icra etmek zorundaydı. Öyle ki 25. Kolordu birliklerinin konuşlanması dahi İngilizler için problem teşkil etmişti. İngiliz Başkumandanı General Milne tarafından, Kolordu unsurlarının konuşlarına ilişkin Harbiye Nezâretine gönderilen 23 Eylül 1919 tarihli yazıda, eski saray ve çevresinde bulunan birliklerin 4/1 oranına indirilmesi ve bunun mümkün olan en az gecikmeyle yapılması istenmişti. Bunun üzerine Harbiye Nezâreti, durumu 29 Eylül'de 25. Kolorduya yazmıştı. Kolordu Kumandanlığı ise 6 Ekim'deki cevabında; eski saray içi ve civarında 10. Kafkas Tümenine bağlı 31. Alayın 2. Tabur karargâhı ile bu taburun 3. Bölüğü, keza 31. Alayın 3. Taburundan bir bölük ile 3. Topçu Alayı ve Kolordu telgraf bölüğünün bulunduğu dikkat çekmişti. Talep üzerine iki piyade bölüğü ile bir telgraf bölüğü ilga edilmişti. 31. Alay karargâhı ve iki taburu ile iki bölüğü Ayasofya Camii'ne nakledilmişti. Hâlihazırda müze civarında bir piyade bölüğü ile müzeyi korumaya memur telgraf bölüğü ve Gülhane'deki cephaneliği korumaya memur bir bölük bulunmaktaydı.⁵⁹ Görüldüğü üzere işgal kuvvetleri, 25. Kolordunun birliklerinin varlığından dahi rahatsız olmuş ve azaltılmasına yönelik talepleriyle isteklerine ulaşmışlardı.

55 Türkmen, *a.g.e.*, s.113-118.

56 Harbiye Nezâreti 24 Temmuz 1919'da, ordunun kongrelerin düzenlenmesine destek verdiği ancak bu gibi işlere tevessül edilmemesi ve kesinlikle siyasetle uğraşmaması gerektiğine dair müfettişlik ve kolordulara tamim yayımlamıştı. *HTVD*, Aralık 1952, S.2, s.43, Vesika 39.

57 *HTVD*, sayı 3, Mart 1953, s.51-52, Vesika 54.

58 *HTVD*, sayı 3, Mart 1953, s.53-58, Vesika 55-57.

59 ATASE, İSH, 32/0/7.

Yine bu dönemde 25. Kolordunun, güvenlik ve asayiş maksatlı çevre bölgelere birlik takviyesi gündeme gelmişti. Bu bağlamda Harbiye Nezâreti, İstanbul ve Trakya'dan bir miktar askerın güvenlik gerekçesiyle Balıkesir'e sevk edilmesini istemişti. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Mehmet Hadi Paşa ise, 9 Ağustos 1919 tarihli yazısında; söz konusu emre mukabil çekincelerini dile getirmişti. Buna göre İstanbul ile Rumeli bölgesinde bulunan muharip ve gayrimuharip asker mevcudu 6400'dü. Balıkesir'e gönderilecek birliğin vazife icra edebilmesi için muharip olanlarının gönderilmesi gerekcekti. Öte yandan Trakya'da bulunan Yunan taburları, sürekli takviye almaktaydı. Bölgede asayişsizlik de artış gösterdiğinden, mütemadiyen 1. Kolorduya ve jandarmaya şikâyetler gelmekteydi. Bu ortamda Trakya'dan bir kuvvet sevk edildiğinde karşılaşılabacak neticeler tahmin edilebilirdi. İlaveten böyle bir kuvvetin Balıkesir'e sevkı için İtilaf devletlerinin onayını almak gerekiyordu. Zira geçenlerde bölgedeki birliklerin yer değiştirmesine dahi sıkıntı çıkartmış, buna mani olmuşlardı. Dile getirilen bu mahzurlar göz önünde bulundurulmalı, bir problem görülmediği takdirde Edirne'deki 1. Kolordu ile İstanbul'daki 25. Kolordudan bin kişilik bir birliğin Bandırma'ya sevkı gerçekleştirilebilirdi. Bu birliklerin 850 piyade, 100 topçu ve 50 mitralyözden oluşması uygun olacaktı.⁶⁰

Bu arada İstanbul'daki asayişin daha etkin bir şekilde sağlanabilmesi maksadıyla alınan 25 Eylül 1919 tarihli kararda; Dersaadet Merkez Kumandanlığının, -tümen kumandanlığı yetkisiyle- İstanbul Muhafızlığına bağlı olarak asayiş ve düzenden sorumlu olması uygun görülmüştü. Bu kapsamda 10. Kafkas Tümeni de Merkez Kumandanlığı idaresinde bulunacaktı. Böylece Merkez Kumandanı olan Yarbey Zeki Bey, bu görevi uhdesinde kalmak üzere 10. Tümen Kumandanlığına atanmıştı.⁶¹

2.2. Sivas Kongresi Sonrası 25. Kolordunun Vaziyeti ve 1. Tümenin Tutumu

Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin Elazığ Valisi Ali Galip vasıtasıyla Sivas Kongresi'ni basma girişimini öğrenen Heyet-i Temsiliye, padişahla doğrudan iletişim kurmaya çalışmış, sadrazamın bunu engellemesi karşısında 12 Eylül 1919'da hükûmet ile iletişimin kesilmesini kararlaştırmıştı.⁶² Bu karara, kolorduların yanı sıra mülki idarenin çoğunluğu uymuşsa da hâlâ irtibatı sürdürenler vardı. Mevcut durumda Heyet-i Temsiliye ile hükûmet arasında esaslı bir nüfuz mücadelesi ortaya çıkmıştı.⁶³ Fakat ilerleyen günlerde mahallî idarelerin çoğu da Heyet-i Temsiliye ile bağlantı tesis ederek hükûmetle ilişkilerini kesmişlerdi.⁶⁴

60 HTVD, sayı 48, Haziran 1964, Vesika 1111.

61 BOA, İ.DUİT, 159/59.

62 Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi II Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006, s.123-127.

63 Tansel, *a.g.e.*, II, 99-133.

64 20. Kolordudan, 15. Kolorduya gönderilen 2 Ekim 1919 tarihli telgraf. ATBD, sayı 114, Haziran 2002, s.77-79, belge 4216.

Gelinen noktada Ferit Paşa Hükûmeti, Anadolu'da güvenilirliğini ve otoritesini kaybetmişti. 25. Kolordu ve 10. Kafkas Tümeni İstanbul'da bulunması hasebiyle hükûmetin kontrolünde iken İzmir'deki 1. Tümenin tutumu önem kazanmıştı. Öyle ki 30 Eylül'e kadar olan süreçte İzmir merkez dışında buraya bağlı kaymakamlıklar da hükûmetle ilişkilerini kesmişlerdi. Ali Fuat Paşa'ya göre Dâhiliye Nazırı Adil Bey, hükûmetin nüfuzunu tesis etmek için jandarma kumandanı ve bazı görevliler vasıtasıyla ücret mukabilinde gönüllü toplayarak Adapazarı üzerine yürümeyi planlıyordu. Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa da 25. Kolorduya bağlı İzmir'deki 1. Tümeni kullanmak istemişti. Bu doğrultuda Tümen Kumandanı ile maiyetini telgraf başına davet ederek harekete geçirmek istemişse de bir sonuç alamamıştı.⁶⁵

Bununla birlikte 1. Tümen Kumandanlığına tayin edilen Yarbay Mustafa Asım Bey'e 25. Kolordudan verilen 23 Eylül tarihli emirde; İzmir'e hareket ederek komutayı üstlenmesi, ayrıca İzmir ve çevresinde Millî Mücadele Hareketi'nin durumu ile Tümen'de görevli subaylar ile mahallî idarenin bu harekete ne şekilde baktıklarına dair, bilgi toplaması istenmişti. 24 Eylül'de İzmir'e ulaşan Yarbay Asım Bey, 25. Kolorduya gönderdiği 29-30 Eylül tarihli yazısında; şehre yeni geldiğini, ancak millî harekete ilişkin henüz detaylı bir araştırma yapma imkânı bulamadığını belirtmişti. Ona göre millî hareket, İzmir'in işgalinden sonra ortaya çıkan endişenin bir sonucuydu. Neticede Asım Bey, 25. Kolordu Kumandanından nasıl hareket etmesi gerektiğine yönelik emir talep etmişti.⁶⁶

Hükûmet kadar İzmir'i ve 1. Tümeni, Millî Mücadele'ye dâhil etmek isteyen Mustafa Kemal Paşa da Tümen Kumandanı ile doğrudan iletişime geçerek hükûmetle bağlantının kesilmesi ve Millî Mücadele'ye destek verilmesi çağrısında bulunmuştu. Paşa, 29-30 Eylül tarihli yazısında, pek mühim olan İzmir'deki Tümenin komutanlığına tayin edilmesinden memnuniyetle haberdar olduğunu belirterek şu hususlara dikkat çekmişti. Vatanın içinde bulunduğu vaziyet zordu. Fakat milletin sergilediği mevcudiyet sayesinde hâlâ ümitvar olmak mümkündü. Buna rağmen Ferit Paşa Kabinesi, Millî Mücadele'ye karşı düşmanların bile yapmayacağı ihaneti yapmaktan geri durmayarak milletin güvenini kaybetmişti. Halk, bir bütün halinde meşru bir kabinenin iktidara getirilmesini padişah'tan talep ediyordu. Anadolu'da bütün vilayetler ve kolordular, hükûmetle resmi iletişimi kesmişti. Mustafa Asım Bey'de bu genel kararın dışında kalmamalıydı. Bu kapsamda kendisinden şu hususlar rica edilmişti:

- Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, Ali Galip Olayı'nı planlayanlar arasındaydı. Bu yüzden 25. Kolordu Kumandanından, Harbiye Nazırı'na artık gayrimeşru olduğunu ve derhal görevini bırakmasını ihtar etmesini istemek lazımdı. Şayet Kolordu Komutanı, bu hareketi vatanperver bir şekilde yapamayacak olursa bu işi doğrudan kendisi (Mustafa Asım Bey) yapmalıydı.

65 Cebesoy, a.g.e., s.227.

66 Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 1052-1054.

- Kabinenin değişmesiyle ilgili talep padişah tarafından kabul edilinceye kadar, İzmit'teki mülki idare ve Tümen Kumandanlığı, hükümetle ilişkisini kesmeliydi.

- Millî Mücadele faaliyetlerinin tamamen içişlerine ait olup İngilizlere karşı olmadığını izah edilmesi sağlanmalı, ayrıca Hristiyan unsurların korkmasına mahal bırakmayacak surette mülki idare ile beraber gerekli tedbirler alınmalıydı.

- Tümen mevcudu, her yerde olduğu gibi terhis edilmiş halde bulunmadığından -seferberlik tarzında olmayacak şekilde- bölgede millî müfrezelerin kurulmasına çalışılacaktı. 1. Tümede 45 kadar komutan ve subay olduğu tahminine nazaran İzmit ve civarında çok sayıda müfreme kurulabilirdi. Bu müfrezelerin, özellikle İzmit-Kandıra hattından Üsküdar'a doğru genişletilmesi gerekiyordu.

- 1. Tümenin komutan ve subaylarının her ihtimale karşı tedbirli ve ihtiyatlı olmaları şarttı. Millî Harekete ve iç işlerine fiilen müdahale edecek olan işgal kuvvetlerine karşı namus ve mertliğin gerektirdiği şekilde karşı koymakta tereddüt gösterilmeyecekti.

- İstanbul ile çeşitli vasıtalarla irtibat kurmak gerekiyordu. Bu doğrultuda Üsküdar'daki namuslu subaylar ve buradaki birliklerin yardımıyla bölgede kuvvetli bir teşkilat yapılmasına yönelik kendisinin ve Tümede görevli bütün subayların gayret edeceklerine inanılmaktaydı.

- Tüm bu hususlarda Eskişehir civarında bulunan ve Garbî Anadolu Umûm Kuvâ-yı Milliye Kumandanı olan Ali Fuat Paşa, 20. Kolordu Kumandanı Vekili Yarbay Mahmut Bey, Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Albay Osman Bey ve Bursa'daki 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey ile iletişim kurulması münasip olacaktı. Özellikle Bekir Sami Bey ile çok sıkı iletişim kurması ve oranın vaziyeti hakkında Sivas'ı bilgilendirmesi istenmişti.

Mustafa Kemal Paşa; Mustafa Asım Bey'den, Heyet-i Temsiliye adına bu taleplerinin alınıp gereğinin yapılacağına dair bilgi vermesini isteyerek kendisinin muhabbetle gözlerinden öptüğünü belirtmişti.⁶⁷ Görüldüğü üzere Paşa, İstanbul ile haberleşmenin kesilmesi nedeniyle 25. Kolordu ile doğrudan iletişim tesis edemese de Kolordu başlısı 1. Tümen vasıtasıyla Kolordu Kumandanına ulaşmaya çalışmış; ayrıca 1. Tümenin Millî Mücadele'ye destek vermesini isteyerek bu doğrultuda çeşitli hususları yerine getirmesi için maddeler hâlinde taleplerde bulunmuştu.

Buna karşılık Yarbay Mustafa Asım Bey, 2 Ekim 1919 tarihli cevabında; henüz yeni göreve başlasa da Tümen'deki subaylara Millî Mücadele'nin maksadını izah etmeye çalıştığını aktarmıştı. Talep buyurulan konulardan, 25. Kolordu Kumandanına iletmesini istediği hususu kendisine yazmış fakat Kolordu Kumandanı hasta olduğu için birkaç gündür kendisiyle temas kuramamıştı. Bunun üzerine vaziyeti şifreli telgrafla 25. Kolordu

67 Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 1054-1057.

karargâhına tebliğ etmişti. İstenilen diğer taleplere dair İzmit Mutasarrıfı ile görüşmüştü. Bu bağlamda müftü, ulema, belediye heyeti ve şehrin ileri gelenlerini belediyede toplayarak yollanan tebligatı (Mustafa Kemal Paşa'nın yazısı) kendilerine açıklamayı planlamışlardı. Adı geçenler gelmekle birlikte halkı temsil edecek ve ahalinin birlikteliğini ortaya koyacak şahıslar yoktu. Toplantıya gelenlerin önerisi ile ertesi gün Cuma namazı vesilesiyle Fevziye Camii'nde bir araya gelinmesi kararlaştırılmıştı. Nitekim 1. Tümen'deki komutan ve subaylar da aileleriyle birlikte geleceklerini belirtmişlerdi. Subayların beklentisi, kendilerine bir şey olursa ailelerine, halkın destek olmasıydı. Diğer gelişmeler bilahare arz edilecekti. Yarbay Asım Bey, yazısını, Millî Mücadele Hareketi'ne vatan hizmetinde iyi dilek temennilerinde bulunarak tamamlamıştı.⁶⁸ Bu açıdan Yarbay Asım Bey'in, Millî Hareket'e destek verdiği ve Tümen'deki komutan ve subayları da bu konuda bilgilendirerek onların da desteğini aldığı anlaşılmaktadır.

Mustafa Asım Bey'e, aynı gün Mustafa Kemal Paşa'dan gelen cevapta, millî hareketin önemi ve maksadına değinilmiş, bununla birlikte halkın subaylara teminat vermesinin şimdilik lüzumsuz olduğu belirtilmişti. Zira Anadolu'nun hiçbir yerinde böyle bir şarta kimse tabi tutulmamış ve buna gerek duyulmamıştı. Öte yandan İstanbul halkına hitaben yazılmış beyannamenin, İstanbul'a ulaştırılması sağlanmalıydı. Ferit Paşa Kabinesinin çekilmesi an meselesiydi. Bu gerçekleşirse yeni sadrazamdan, Millî Mücadele'yi tamamıyla kabul edecek tarafsız bir kabine kurması istenecekti. Bu gerçekleşirse, yeni kabine ile birlikte vatanın istiklalini sağlamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardı. Bu yüzden de sükûnet ve dikkatle millî teşkilatın oluşturulmasına devam edilmesi emredilmişti.⁶⁹

3. Ali Rıza Paşa Hükûmeti Dönemi'nde 25. Kolordu

3.1. Harbiye Nezâreti ve 25. Kolordunun Vaziyeti

Hükûmete karşı Heyet-i Temsiliye'nin önderliğinde oluşan büyük memnuniyetsizlik karşısında Damat Ferit Paşa 2 Ekim'de istifa etmiş, yeni kabineyi Ali Rıza Paşa kurmuştu. Yeni kabinede Heyet-i Temsiliye'nin bir üyesi olan Cemal Paşa (Mersinli) Harbiye Nazırlığını; Cevat Paşa (Çobanlı) ise Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliği görevini üstlenmişti.⁷⁰ Bu iki komutanın Millî Mücadele'ye taraftar olması, hükûmet ve Anadolu Hareketi arasında nispeten olumlu ilişkiler tesis edilmesine vesile olmuştu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin destek bulması ve teşkilatının güçlendirilmesi için mütemadiyen Cemal Paşa ile yazışmaktaydı. Millî hareketin güçlenmesine yönelik Harbiye Nezâreti de ordunun Kuvâ-yı Milliye'yi silah-cephane ve lojistik olarak desteklemesi için gizlice emirler vermeye

68 Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 1057-1058.

69 Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 1058-1059.

70 Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına*, Kronik Yayınları, İstanbul 2008³, İkinci Kitap, s.279-283.

başlamıştı. Şüphesiz yardımların, İtilaf devletlerinin dikkatini çekmeden ve el altından yapılması önem arz ediyordu.⁷¹

Bu ortamda 25. Kolordu Kumandanlığının, başkentte bulunması hasebiyle diğer kolordularla yazışmalar yaparak koordinasyon bağlamında aktif bir görev üstlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Harbiye Nezâreti Levazımat-ı Umûmiye Dairesi tarafından Konya'daki 12. ve Bandırma'daki 14. Kolorduya yollanan emirde; Kuvâ-yı Milliye'nin gizli bir şekilde nizami birlikler gibi iâşe ve ikmalinin yapılacağı belirtilmişti. Bununla birlikte 12. Kolordu emrindeki 23. Tümen Kumandanı, bu konuda açık telgrafla 25. Kolordu komutanlığına müracaat etmişti. Fakat böyle hareketlerin, İtilaf devletlerinin dikkatini çekme tehlikesi oluşturması hasebiyle konuya daha fazla hassasiyet gösterilmesi istenmişti.⁷² Fakat Kolordunun, yakın gözetim altında bulunması, Kolordu karargâhından ziyade Tümenlerinin, özellikle konumuna binaen 1. Tümenin bu konuda daha aktif bir rol üstlenmesine neden olmuştu.

3.2. İzmit'teki 1. Tümenin Faaliyetleri ve Millî Mücadele'ye Destekleri

Bu süreçte İzmit, Adapazarı, Düzce ve Bolu'dan sorumlu olan 1. Tümenin, bölgesinde millî hareketin teşkilatlanmasına destek verdiği, buna mukabil millî harekete karşı meydana gelen olaylar ile asayişsizliğe yönelik tedbirler aldığı ve tüm bu hususlarda Heyet-i Temsiliye ile yakın koordinasyon içerisinde olduğu takip edilmektedir. Özellikle 1. Tümen Kumandanı Yarbey Mustafa Asım Bey, millî teşkilat oluşturulmasına yönelik çalışmalarda bulunmuştu. Nitekim Asım Bey, Heyet-i Temsiliye'ye çektiği 18 Ekim 1919 tarihli telgrafta; İzmit'teki son gelişmelerden bahsederek bazı fesatçılar tarafından ortaya atılan aksine, millî teşkilatın İttihatçılık olmadığına Tümen mıntikasında duyurulması için neşriyat ve beyanat ile gayret gösterildiğini bildirmişti. Bu arada Adapazarı'nda Millî Mücadele aleyhinde faaliyet gösterenler yüzünden meydana gelen olumsuzluklar ile millî teşkilatın etkisizliğine ilişkin bilgi vermiş; İzmit'teki gibi bir askerî veya mülki memurun başkanlığı olmadan orada teşkilatın işlevsel hale gelemeyeceğine vurgu yapmıştı. Sonunda, Adapazarı Kaymakamının geçici başkanlığında yeni bir kurulum teşkil edildiğini ifade etmişti.⁷³

Bu süreçte Ali Fuat Paşa'nın 13 Ekim'de bölgedeki tümen komutanları ile Bilecik'te düzenlediği toplantıya, kendisine gelen davet kapsamında Yarbey Asım Bey de katılmıştı. Toplantıda, Asım Bey'in İzmit ve Bolu sancaklarının kumandanlığını üstlenmesi kararlaştırılmıştı. Diğer komutanlara da bölgelerini taksim eden Ali Fuat Paşa, komutanların sorumluluk sahalarında asayişin temini, millî teşkilatın güçlendirilmesi ile birlik ve

71 Zekeriya Türkmen, "Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuvâ-yı Milliye İlişkileri: Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa'nın Kuvâ-yı Milliye'nin Desteklenmesi Yolundaki Gizli Emir ve Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi*, C.XVI, sayı 46, (Mart 2000), s.39-70.

72 Türkmen, *a.g.e.*, s.223.

73 ATASE, ATAZB, 3/0/16.

beraberliğin sürdürülmesi için birbirleriyle yakın iletişim ve iş birliği halinde olmalarını istemişti. Ayrıca İzmit ve Bursa kumandanları, kara ve denizden çeşitli vasıtalar temin ederek bölgelerinde emniyetli menziller kuracak, İstanbul'dan gönderilen silah ve cephaneyi, kendisinin vereceği emirler doğrultusunda Anadolu'nun içlerine sevk edeceklerdi. Ali Fuat Paşa'ya göre, tümen kumandanları ile yaptığı bu toplantı, oldukça faydalı olmuştu.⁷⁴ Bu açıdan 1. Tümenin, Kumandanı vasıtasıyla İzmit-Bolu hattında Millî Mücadele Hareketi'nin güçlenmesi ve gelişmesi için inisiyatif üstlendiği görülmektedir.

1. Tümen Kumandanlığı, Ekim-Kasım aylarında, bir yandan Millî Mücadele'nin teşkilatlanıp güçlenmesi için çaba gösterirken aynı zamanda bu harekete karşı olan girişimlere de tedbir alma yoluna gitmiş; bölgede asayiş ve güvenliği sağlamaya çalışmıştı. Bu çerçevede Tümen Kumandanı Yarbay Asım Bey tarafından Heyet-i Temsiliye'ye gönderilen 20 Ekim 1919 tarihli yazıda; Adapazarı'na bağlı Akyazı'da meydana gelen gelişmelerden bahsedilmişti. Buna göre Akyazılı Talustan Bey ile İstanbul'dan para ve talimatla Akyazı'ya gelerek süvari olacıklara 30 ve piyade yazılacaklara 15 lira vadeden Bekir isimli bir şahıs ve Geyve altıncı daire tahsildarı Sapanca'nın Akçay köyünden Beslân'ın, topladıkları atlı ve yaya şahıslar ile Adapazarı'nı basıp yağma edecekleri haber alınmıştı. Adapazarı Kaymakamı ve İzmit'ten gönderilen bir Binbaşı, yanlarındaki bir miktar atlı ile bölgeye gitmiş ve bunlara hareket sebeplerini sormuşlardı. Mezkûr şahıslar, padişahın hayatta olup olmadığını öğrenmek için Adapazarı'nda makine başına (telgraf) gelmek istediklerini ve Mustafa Kemal Paşa'yı kabul edemeyeceklerini belirtmişlerdi. Bunun üzerine Kaymakam, durumu makine başında Mutasarrıflığa ileterek bu şahısların maksadının hükûmeti değiştirmek olduğunu ve bu hususta İstanbul'da önemli zatlarla iletişim kurduklarını belirtmişti. Yarbay Asım Bey, durumu derhal 25. Kolordu Kumandanlığına bildirerek kuvvet talep etmişti. Bu esnada Kaymakamın, dağılmaya başlayan grubu Hendek'e doğru takibe başladığı haber alınmıştı. Olayda İngilizlerin de parmağı olduğu, Bekir isimli şahsın beyanından anlaşıldığından hadisenin büyümemesi için şahısların yakalanmasına çalışılıyordu. Bu çerçevede Ali Fuat Paşa'nın Düzce hattına bir miktar asker göndermesi yararlı olacaktı. Mustafa Asım Bey; sonucu bildireceğini, mesele hakkında İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin temsilcisi ve namuslu, vicdanlı bir isim olarak bilinen yeni 25. Kolordu Kumandanı Ali Sait Paşa'ya da bilgi vereceğini ifade etmişti.⁷⁵ 1. Tümen Kumandanı Asım Bey'in bu girişime karşı tedbir almasının yanında Ali Sait Paşa'dan Millî Mücadele'ye taraftar olarak bahsetmesi dikkat çekmektedir.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 23 Ekim'de hem Harbiye Nezâretine hem de Adapazarı Kaymakamlığına ayrı ayrı gönderdiği yazıda, Asım Bey'in temas ettiği şahısların faaliyetlerinin engellenmesi için en şiddetli tedbirlerin alınmasını istemişti. Adapazarı

74 Cebesoy, *a.g.e.*, s.239-240.

75 Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 1115-1116.

Kaymakamı Tahir Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya yolladığı cevaba göre Bekir Bey isimli şahsın maksadı, İzmit-Düzce hattındaki Çerkez köylerinden silahlı kişileri bir araya toplayarak millî harekete karşı teşebbüse girişmektir. Derhal bölgedeki askerî birlikler ve jandarma müfrezesiyle bizzat takibe çıktığını belirten Tahir Bey, “vatanın hakiki evlatları olan diğer Çerkez emirlerinin yardımıyla” olumsuz sonuçlar doğuracak bu grupların dağıtıldığını müjdelemiştir.⁷⁶

Hadiseye yönelik tedbir almak üzere Adapazarı'na giden 1. Tümen Kumandanı Yarbay Asım Bey de aynı tarihte Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği yazıda; Adapazarı Kaymakamı'nın, İzmit'ten gelen 35 kişiden oluşan askerî birlik, jandarma müfrezesi ile Adapazarı'ndaki Çerkez emirleri ve yardıma gelen diğer atlılar ile eyleme girişen şahıslar üzerine harekete geçtiklerini belirtmişti. Böylece herhangi bir çatışmaya mahal vermeden bir kısmı toplanmış ve hâlen daha toplanmakta olan bu silahlı grup dağıtılmıştı. Tahsildar Beslan ve kardeşi İhsan, Adapazarı'na getirilmişti. İstanbul'dan para ve talimat alarak bölgeye geldiği anlaşılan Bekir isimli eşkıya ise firar etmişti. İstanbul'a kaçması ihtimaline karşı istasyonlarda memur görevlendirilmişti. Mutasarrıfla birlikte İzmit'e geri döneceklerini bildiren Asım Bey, bölgede asayişin temin için seyyar birliklere ihtiyaç olduğunu belirtmiş; bu bağlamda en azından İstanbul'daki süvariden üç bölüğün hızlıca gönderilmesinin sağlanmasını talep etmişti.⁷⁷ Bu açıdan 1. Tümenin olayın bastırılması için Adapazarı'na birlik gönderdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Heyet-i Temsiliye, Adapazarı'nda fesat çıkartıp Teşkilat-ı Milliye'ye karşı faaliyet gösterenlere karşı aldığı tedbirler nedeniyle Mustafa Asım Bey tebrik etmişti.⁷⁸

Harbiye Nezâreti ise yaşanan olaylar karşısında bölgenin önemini dikkate alarak 25. Kolorduya bölgeye takviye birlik yollanmasına dair emir göndermişti. Bu çerçevede 10. Kafkas Tümeni emrinde olup Zonguldak'ta bulunan 32. Kafkas Alayından, makineli tüfekle desteklenen 60 kişilik bir müfrezenin Bolu'ya; ayrıca yine 32. Alaydan 30 asker ile İstanbul'dan iki makineli tüfek ve 70 süvari erinin Düzce'ye sevki kararlaştırılmıştı.⁷⁹

Görüldüğü üzere Yarbay Asım Bey komutasındaki 1. Tümen, Milli Mücadele'ye destek olmaktaydı. Ancak Asım Bey, ekim ayı sonunda görevden alınmıştı. 24 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafa göre; İzmit'e gelen -mülga 16. Tümen Kumandanı- Albay Rüştü Bey, 25. Kolordu Kumandanlığından getirdiği tahriratta Tümen Kumandanlığına kendisinin atandığını bildirmişti. İlgili yazıda, Mustafa Asım Bey'den emir-komutayı Rüştü Bey'e teslim ederek İstanbul'a gelmesi isteniyordu. Asım Bey ise Adapazarı'nda Millî

76 Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 1116-1119.

77 Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 1118.

78 Baykal, *a.g.e.*, s.32.

79 Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi VI ncı Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1974, s. 91.

Mücadele aleyhinde olan kişilerin engellenmesine ilişkin aldığı tedbirler sonrası İzmit'e dönüşünde bu haberi aldığına dikkat çekerek görevden alınma nedenini anlamadığını belirtmişti.⁸⁰

Neticede Albay Rüştü Bey, Tümen Kumandanlığını üstlenmiş, kendisi de Millî Mücadele çizgisinde hareket etmesiyle hem 1. Tümen hem de sorumluluk sahası, Heyet-i Temsiliye'ye müzahir kalmıştı. Bakıldığında bu süreçte Heyet-i Temsiliye ile yakın iletişimde bulunan 1. Tümenin de katkılarıyla İzmit ve çevresinde millî teşkilat çalışmaları devam etmekteydi. Bu arada Heyet-i Temsiliye'nin 31 Ekim 1919 tarihli yazısında, Meclis-i Mebûsan için yapılacak seçimlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin esaslarını kabul etmiş, milliyetperver, namuslu kişilerin mebus seçilmelerinin mühim olduğu, asayişsizliğe, kanun dışı muameleler ile tahakküm ve güç kullanma gibi hadiselerle izin verilmemesi istenmişti.⁸¹

Heyet-i Temsiliye, İzmit dışında çevre illerdeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin de 1. Tümen Kumandanlığıyla irtibatla bulunmaları kararlaştırılmış; bu kapsamda 13 Kasım'da Bolu Heyet-i Merkeziyesine, asayişin temini için İzmit'te bulunan 1. Tümen Kumandanı Rüştü Bey ile irtibat kurması emredilmişti.⁸²

Öte yandan, İzmit ve çevresinde (Gebze-Adapazarı arası) Millî Mücadele'ye ilişkin çalışmaları yürüten isimlerden biri, doğrudan Mustafa Kemal Paşa'dan emir alan Yahya Kaptan'dı. Ancak Yahya Kaptan, kendisini Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi olarak tanıtan Binbaşı Necati Bey ile anlaşmazlığa düşmüş; aynı şekilde İstanbul'daki teşkilat ile sorunlar yaşamıştı. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'ya karşılıklı şikâyetler ulaşmıştı.⁸³ Bunun üzerine Paşa, 1. Tümen'e gönderdiği 25 Kasım 1919 tarihli yazısında, Binbaşı Necati Bey'in şikâyeti ve hakkındaki ithamlar nedeniyle Yahya Kaptan'ın Dâhiliye Nezâreti tarafından yakalanmasına çalışıldığını, ancak millî harekete önemli hizmetlerde bulunan Yahya Kaptan'ın hükûmete teslim edilmesinin uygun olmadığını belirterek konuyla ilgili inceleme yapılmasını istemişti.⁸⁴ 2 Aralık'taki yazısında ise Binbaşı Necati Bey'in güvenilir bir şahıs olmadığını anlaşıldığını ve tahkikatın ona göre yapılması gerektiğini Albay Rüştü Bey'e bildirmişti.⁸⁵

Bu çerçevede Albay Rüştü Bey, yaptırdığı incelemede; Binbaşı Necati Bey ile Gebze Jandarma Yüzbaşı Nail Efendi'nin uygunsuz davranışları nedeniyle haklarındaki şikâyetlerin doğru olduğunu, bunların çete reisleri vasıtasıyla soygunculuk yaptırdıklarını,

80 ATASE, ATAZB, 3/0/22.

81 Baykal, *a.g.e.*, s.37, 40.

82 Baykal, *a.g.e.*, s.54.

83 Bu konuda detaylı malumat için bkz. Seda Aysu Köseoğlu, *Millî Mücadele Döneminde İzmit Sancağı'nda Asayiş Sorunları ve Çete Faaliyetleri*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s.100-104.

84 Baykal, *a.g.e.*, s.65; Atatürk, *Nutuk 1919-1920*, 312-313.

85 Baykal, *a.g.e.*, s.68.

Necati Bey'in Yahya Kaptan'a suç isnat ederek onu ortadan kaldırmaya çalıştığını tespit etmiş ve durumu Heyet-i Temsiliye'ye 29 Kasım ve 5 Aralık tarihli iki raporla bildirmişti.⁸⁶ Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye 9 Aralık'ta adı geçenlerin görevden alınmalarına dair Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya ve 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya bir yazı göndermişti.⁸⁷ Bu arada 9-10 Ocak 1920 tarihli yazısıyla Albay Rüştü Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya Yahya Kaptan'ın öldürüldüğü haberini vermişti.⁸⁸

Yahya Kaptan hadisesi dışında İzmit'in batısı ve doğusu başta olmak üzere bölgede asayiş hadiseleri artış gösterdiğinde 1. Tümen Kumandanlığı, sorumluluk sahasında asayişin sağlanmasına yönelik faaliyetler içerisindeydi. Bu hususta Mustafa Kemal Paşa, İzmit Mutasarrıflığına ve 1. Tümen Kumandanlığına gönderdiği 31 Ekim 1919 tarihli telgrafta; Bandırma Çerkezlerinden Bekir Sıtkı namında birinin, maiyetinde iki subay ve 42 silahlı adamıyla Adapazarı civarındaki Abaza köylerine gelerek ahaliyi Millî Mücadele'nin ve hükûmetin aleyhine kışkırttığını, bunun için birçok para sarf edilmekte olduğunu ve meselede yabancı parmağının bulunduğu tespit edildiğini bildirmişti. Haddizatında Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'in bildirdiğine göre Düzce'deki Çerkez, Abaza ve Lâz köyleri de bu teşviklere meyilliydiler. Bölgedeki jandarmanın sayısı ve niteliği hadiseyi engellemeye yeterli değildi. Bu yüzden Tümen Kumandanlığı ile İzmit ve Bolu Mutasarrıflıkları müşterek hareket ederek ahaliyi kışkırtan bu şahısların zararlı faaliyetlerini engellemeliydi.⁸⁹

Mustafa Kemal Paşa, kasım ayı ortalarında 1. Tümene yolladığı bir diğer yazıda da Bolu ve çevresinde asayiş olaylarının giderek artmakta olduğunu belirterek tedbir alınmasını istemişti. Bunun üzerine Albay Rüştü Bey, Düzce'ye hareket etmiş ve bölgedeki olaylarla ilgili malumat aktarmıştı.⁹⁰

Harbiye Nezâreti de 25. Kolordunun sorumluluk sahasındaki asayiş ve güvenlik olaylarını yakından takip ediyordu. Nitekim Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Dâhiliye Nezâretine yolladığı 7 Ocak 1920 tarihli yazısında; 25. Kolordunun -Düzce Müfreze Kumandanlığından aldığı- raporuna göre, 12-15 Aralık 1919 tarihleri arasında Düzce'de muhtelif cinayetlerden 22 kişi yakalanmış, bunun dışında başka bir hadise olmamıştı.⁹¹

Rumların çetecilik faaliyetleri de bu süreçte artmıştı. Rumlar, İstanbul'da mart-nisan aylarında (1919) gösteriler yaparken, Rum eşkıyalar da bilhassa Anadolu yakasında Şile, Kartal ve Pendik hattında köylere baskınlar yapmakta, ahalinin mallarını yağmalamakta ve

86 Atatürk, *Nutuk 1919-1920*, 313-314.

87 Baykal, *a.g.e.*, s.73.

88 Atatürk, *Nutuk 1919-1920*, 310-318.

89 Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 1122-1123.

90 Atatürk, *Nutuk 1919-1920*, 303, 317-319. Albay Rüştü Bey, yazışmalarında "Birinci Fırka ve Bolu Havalisi Kumandanı Rüştü" ünvanını da kullanmıştı. Bkz. *Aynı yer*, 319.

91 BOA, Dahiliye Nezareti Asayiş Şubesi (DH.EUM.AYŞ), 29/115.

cinayet işlemekteydi.⁹² Bu kapsamda Heyet-i Temsiliye'den 1. Tümen'e gönderilen 7 Aralık 1919 tarihli yazıda, Şile'de çetecilik faaliyetlerine girişen Yeniköy Rumlarına karşı gerekli tedbirlerin alınması ve bu konuda hükûmete de müracaat edilmesi istenmişti. Bölgeden gelen şikâyetler üzerine 12 Aralık'ta icap eden tedbirlerin alınmasına dair bu defa Harbiye Nezâretine ve 1. Tümen'e de yeniden bir yazı gönderilmişti.⁹³

Sonuç itibarıyla Ali Rıza Paşa Hükûmeti Dönemi'nde 25. Kolordunun sorumluluk sahasında, özellikle 1. Tümen mıntıkasında, muhtelif asayiş hadiseleri meydana gelmişti. 1. Tümen, buna karşı tedbirler alırken, aynı zamanda İzmit-Zonguldak hattında Millî Hareket ivme kazanmaya başlamıştı.

3.3. İstanbul'daki 10. Kafkas Tümeninin Millî Mücadele'ye Katkıları

1. Tümen bölgesinde bahsedilen gelişmeler yaşanırken, 25. Kolordunun diğer ana ast başlısı olan İstanbul'daki 10. Kafkas Tümeni de çeşitli faaliyetler içerisindeydi. Bu Tümen, her ne kadar İtilaf devletlerinin başkentte bulunması yüzünden sınırlı bir şekilde hareket etse de komuta heyetinin faaliyetleri ile Millî Mücadele'ye destek vermekteydi. Öyle ki İstanbul'da kurulan Karakol Cemiyetinin önde gelen isimlerinden biri olan Tümen Kumandanı Yarbay Kemalettin Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa ile de sıkça haberleşiyordu. Bu Cemiyet, işgale karşı şehirde başta Üsküdar ve Topkapı olmak üzere şehrin belirli bölgelerinde ve İzmit'e kadar olan bölgelerde millî teşkilatlar kurmuştu.⁹⁴ Aynı zamanda Millî Mücadele'ye katılmak isteyen subaylar, kamu görevlileri ve diğer gönüllüler ile silah ve cephanenin Anadolu'ya gönderilmesini sağlıyor, ayrıca başkentteki gelişmeleri Mustafa Kemal Paşa'ya bildiriyor ve ondan gelen talimatları da yerine getiriyorlardı.⁹⁵

Ali Rıza Paşa Hükûmeti Dönemi'nde Cemiyet daha etkin hâle gelirken, Mustafa Kemal Paşa ve Kemalettin Sami Bey arasındaki yazışmalar da artmıştı. Öyle ki Rauf Bey (Orbay), Meclis-i Mebûsan'ın açılması vesilesiyle İstanbul'a gidince, Mustafa Kemal Paşa, kendisiyle haberleşmesini, Kemalettin Bey aracılığıyla yapmıştı. İngilizlerin 1920 yılı Ocak ayından itibaren Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın istifa etmesine dair baskıları ortaya çıkınca Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'e direktiflerini (22-23 Ocak 1920 tarihli yazılarla) Kemalettin Bey kanalıyla ulaştırmıştı. Ayrıca Kemalettin ve Rauf Beylere verdiği talimatta; İngilizlerin oldubittelerine, özellikle Meclisin feshi ve hükûmetin düşürülmesi girişimlerine karşı hazırlıklı olunmasını istemişti. Bu kapsamda son olayların etkisiyle kabinenin varlığını sürdürmesinin zorlaştığını, buna mukabil İtilaf devletlerinin Kuvâ-yı Milliye'den dolayı hükûmeti düşürmeye çalıştığının ilan edilmesi gerektiğini, ayrıca milletin güvenine layık olabilecek yeni bir kabinenin iktidara gelmesine çalışılmasını istemişti.⁹⁶

92 Gökbilgin, *a.g.e.*, Birinci Kitap, s.62-65.

93 Baykal, *a.g.e.*, s.71, 76.

94 Ercan, *a.g.e.*, s.62.

95 Atatürk, *Nutuk 1919-1920*, 267, 303-304, 310-318; Ercan, *a.g.e.*, s.62-63.

96 Atatürk, *Nutuk 1919-1920*, 370-372; Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, 1191-1192.

Kemalettin Sami Bey de Mustafa Kemal Paşa'ya başkentteki gelişmeleri ve İngilizlerin girişimlerine dair malumat aktarmayı sürdürmüştü.⁹⁷ Anlaşılacağı gibi 10. Kafkas Tümeninin, Millî Mücadele'ye destekleri, daha çok komuta heyeti üzerinden olmuştu. Bununla birlikte işgalin getirdiği zorluklara rağmen söz konusu faaliyetleriyle önemli bir fonksiyon üstlendikleri ifade edilmelidir.

3.4. 25. Kolordu ve Birliklerine Yönelik Seferberlik Planlamaları

Bu süreçte Harbiye Nezâreti, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti ve Heyet-i Temsiliye arasında yazışmalar üzerinden muhtemel seferberlik planları ile buna göre kolorduların ne şekilde hareket edeceğine ilişkin istişareler gerçekleştirilmişti. Şüphesiz seferberlik planları yapılırken, buna hazırlık babında kolorduların seferi kadroya göre asker ikmali yapabilmesi için de 21 Aralık'ta bir emir yayımlanmıştı. Bu çerçevede 25. Kolordu emrindeki Selimiye Asker Alma Kalemi, 1. Kolordu emrine verilirken; Nezâret emrinde bulunan İzmit Kalemi (İzmit askeralma başkanlığı) 1. Tümenin emrine verilmişti. 10. Kafkas Tümeni için ise Eskişehir Askeralma Dairesi belirlenmişti. Fakat buraya bağlı Afyon, Sincanlı, Sandıklı, Akşehir, Ilgın, Bolvadin şubeleri bunun dışında kalacaktı. İlaveten İstanbul'daki birliklerin asker ihtiyacını, civardaki kolordulardan temin etmesi kararlaştırılmıştı.⁹⁸ Böylece başkent in muhtemel işgali halinde 25. Kolordu emrinde geniş bir askeralma teşkilatının bırakılmadığı anlaşılmaktadır.

Heyet-i Temsiliye, muhtemel düşman ilerleyişine karşı birliklerin görev ve sorumluluğuna dair hazırladığı planını, 9 Ocak 1920'de kolordulara göndermişti. Plana göre 25. Kolordu, Trakya'daki 1. Kolordu ile birlikte seferber vaziyete gelecek tedbirleri alacaktı. Kolorduya bağlı 10. Kafkas Tümeni, İzmit'in batısında bulunan İngiliz ordugâhı ile İzmit arasında bulunan köprü, demir yolu, tünel, istasyonlar ve sanayi tesisleri ile buna benzer noktaları imha edecekti. 1. Tümen ise emir verildiğinde, İzmit piyade cephaneliğine baskın yaparak içindikileri İzmit-Adapazarı arasındaki uygun bir yere nakledecekti.⁹⁹ Heyet-i Temsiliye'nin bu konudaki ilave emrinde, 1. Tümenin İzmit'te bir alayının (70. Alay) bulunduğu belirtilerek İstanbul'dan subay ve er gönderilmek suretiyle diğer alayların da kurulması istenmişti.¹⁰⁰

Harbiye Nezâreti ise 7 Şubat 1920'de Sadarete gönderdiği yazıda, Yunan ordusunun taarruza geçmesi durumunda Kuvâ-yı Milliye'nin yetersiz kalacağını vurgulayarak askerî birliklerin bu senaryoya karşı şimdiden gerekli tedbirleri almasını emretmişti. Yunan ordusunun ilerleyişine maruz kalacak kolorduların -1., 12., 14., 20. ve 25. Kolorduların-mevcutlarının artırılması, seferberlikte bu kolordu birliklerinin gerekli yerlere gönderilmesi, keza silah, cephane ikmali ve tedarikleri ile lojistik ve iaşe temini ile ulaştırma araçlarının

97 Atatürk, *Nutuk 1919-1920*, 410.

98 ATASE, ATAZB, 28/0/144; *HTVD*, sayı 6, Haziran 1957, s.21-25, Vesika 509; Türkmen, *a.g.e.*, s.236-237.

99 Ercan, *a.g.e.*, s.175, 177.

100 *HTVD*, sayı 21, Eylül 1957, s.135-141, Vesika 538-539.

kullanımı konusunda Nezârete tam yetki verilmesini istemişti.¹⁰¹ Anlaşılacağı üzere Harbiye Nezâreti, Yunan ilerleyişinin başlaması hâlinde, kolorduların seferberlik gereğince hareket etmelerini sağlamak adına yetki talebinde bulunmuştu.

Harbiye Nezâretinin yayımladığı 25 Şubat 1920 tarihli seferberlik planında, kolorduların ne şekilde hareket edeceği belirtilirken 25. Kolordu karargâhı ve 10. Kafkas Tümeni için doğrudan bir vazife planlanmamıştı. Ancak İzmit'te konuşlu 1. Tümen, seferberlik durumunda 12. Kolordu emrinde hareket edecekti. Şayet Yunan ordusu ile birlikte İngiliz ve Fransızlar da harekete geçerse 1. Tümen, 20. Kolordu emrinde hareket edecekti.¹⁰²

Mezkûr plan incelendiğinde, İtilaf devletlerinin tahakkümünde bulunan İstanbul'daki birliklere doğrudan bir vazife planlanmadığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan Harbiye Nezâreti ve Heyet-i Temsiliye'nin seferberlik planında kolorduların hareket tarzına ilişkin ortak fikirde olmakla beraber Heyet-i Temsiliye'nin tüm birliklerden taktik, operatif ve stratejik seviyede yararlanmak amacıyla daha detaylı bir plan yaptığı ifade edilmelidir.

4. İstanbul'un İşgali ve Damat Ferit Paşa'nın 2. Sadareti Dönemi'nde 25. Kolordu

4.1. İngilizlerin Şehzadebaşı Karakoluna Baskını

Ali Rıza Paşa Hükûmeti Dönemi'nde, Millî Mücadele'nin güç kazanması ve Heyet-i Temsiliye'nin hem hükûmet hem halk nezdinde karşılık bulması, Harbiye Nezâreti'nin Kuvâ-yı Milliye'ye destekleri ve kolorduların kendi bölgelerinde millî teşkilata katkıda bulunmaları gibi gelişmeler, İtilaf devletlerini rahatsız etmişti. Üstelik yeniden toplanan Meclis-i Mebûsan'ın 28 Ocak 1920'de kabul ettiği Mîsâk-ı Millî'yi 17 Şubat'ta kamuoyuna duyurması,¹⁰³ bunun yanı sıra Anadolu'da işgal unsurlarına karşı silahlı direnişin başlaması ve başta Maraş'ın 12 Şubat'ta işgalden kurtulması olmak üzere kayda değer başarıların elde edilmesi, İtilaf devletlerini harekete geçmeye yöneltmişti. Ali Rıza Paşa Hükûmeti, bir şekilde istifaya zorlandıktan sonra 3 Mart'ta Salih Paşa Kabinesi kurulmuştu. Ancak yeni hükûmetin de Millî Mücadele'yi engellemeye yönelik icraat ve imkânının olmaması üzerine İtilaf devletleri, başkent İstanbul'u resmi olarak işgal ederek daha sert tedbirler almak istemişti. Neticede 16 Mart 1920 gününün ilk saatlerinde, İtilaf donanmalarındaki askerlerin karaya çıkarak başta Harbiye Nezâreti olmak üzere mühim askerî noktalar ile bazı devlet kurumlarını kontrol altına almasıyla işgal başlamıştı.¹⁰⁴

101 Türkmen, *a.g.e.*, s.239-240.

102 *HTVD*, sayı 21, Eylül 1957, s.135-141, Vesika 538-539.

103 Mîsâk-ı Millî'ye dair bkz. Mustafa Budak, *Mîsâk-ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul 2014⁵, s.155-167.

104 Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995³, s.202-212; Ünsal Yavuz, "İngiliz ve Fransız Resmi Belgelerinde İstanbul'un İşgalini (16 Mart 1920) Hazırlayan Gelişmeler", *Belleten*, C.56, sayı 217, (Aralık 1992), s.975-983; Gökbilgin, *a.g.e.*, İkinci Kitap, s.365-366, 373; Tansel, *a.g.e.*, III, 30-38.

İşgale karşı İstanbul Muhafızlığını uhdesinde bulunduran ve şehrin güvenliğinden sorumlu olan 25. Kolordu, karşı koyacak imkâna sahip değildi. Aksine 25. Kolorduya bağlı 10. Kafkas Tümeni, işgalin ilk hedefi olmuştu. Nitekim 15 Mart'ı 16 Mart'a bağlayan gece saat 05.45'te, bir subay idaresinde 50-60 civarındaki bir İngiliz birliği, Şehzadebaşı Karakolu'ndaki 10. Kafkas Tümeni karargâhına baskın yapmıştı. Kapıda silahsız olarak bulunan nöbetçilerin ihtarına kulak asmayarak önce içeri, ardından koğuşlara girmiş ve uykuda bulunan karargâh ve mızıkta bölüğünden askerlerin üzerine ateş açmışlardı. Erler uykuda olduğu ve silahlarına davranmalarına imkân bulamadıkları hâlde açılan bu ateşte; 4 asker şehit olmuş, 4'ü ağır 10 asker yaralanırken, bir asker de kaybolmuştu. Baskın hakkında yetkililerin hazırladığı tutanak, 25. Kolordu Kumandanlığı tarafından yayınlanmıştı.¹⁰⁵

İngilizlerin, evvela 10. Kafkas Tümeninin karargâhına yönelik bu baskını yapmaları dikkat çekmekteydi. Bu bağlamda İngilizlerin işgale karşı mukavemet olmaması için bir gözdağı vermek istedikleri anlaşılmaktadır. Keza Tümen Kumandanı Yarbay Kemalettin Sami Bey'i de tutuklamak istemeleri muhtemeldi. Kemalettin Sami Bey ise, İngilizlerin karakolu terk etmeleri sonucu karargâhına gelerek incelemelerde bulunduktan sonra baskınla alakalı 25. Kolorduya rapor göndermişti.¹⁰⁶ Söz konusu rapora göre 50 kişilik İngiliz birliği, otomobile karargâha gelmişti. Nöbetçi erinin durumu fark edip "ımdat" diye bağırması üzerine bu sesi duyarak gelen nöbetçi onbaşısına, İngilizler ateş açmış ve onbaşmayı yaralamışlardı. Müteakiben koğuşlara girerek yataklarında bulunan askerlere ateş etmişlerdi. Bu esnada Tümen karargâhına bağlı 2 asker şehit olurken 7 asker yaralanmış, mızıkta takımından ise 3 asker şehit olurken 2 asker de yaralanmıştı. Hiçbir karşılık verilmemesine rağmen ateşe başlayan İngilizler, üst katta bulunan karargâh kumandanı Üsteğmen Nail Efendi ile iki memuru ve askerlerin silahlarını alarak Bayezid Camii karşısındaki eski Jandarma Kumandanlığı binasına götürmüşlerdi. Yaralılara ilk yardım yapıldıktan sonra ikisi Gümüşsuyu Hastanesine sevk edilmişti. Diğer yaralılar ile şehitler, buldukları yerde araç beklemekteydi. Bu saldırının sebebi henüz meçhuldü.¹⁰⁷ Bu saldırının nedensiz bir şekilde yapıldığı ve bir şok etkisi oluşturularak sindirme maksadını taşıdığı anlaşılmaktadır.

4.2. İşgal Karşısında 25. Kolordunun Vaziyeti

25. Kolordu Kumandanı ve İstanbul Muhafızı Ali Sait Paşa işgale ilişkin 18 Mart'ta Harbiye Nezâretine detaylı malumat arz etmişti. İngilizlerin 16 Mart sabah saatlerinden itibaren başkentteki askerî dairelere baskınlar yaparak buraları kontrol altına almalarına dair bilgiler veren Sait Paşa'ya göre İngilizler, Kolordu karargâhının da bulunduğu

105 HTVD, sayı 22, Aralık 1957, s.53-55, Vesika 562; Baskınla ilgili Beyazıt inzibat subayı Üsteğmen Aydın Bey'in raporu için bkz. *Aynı yer*, s.57-59, Vesika 563.

106 Serpil Sürmeli, "Şehzadebaşı Karakolu Baskını ve Olay Mahalline Giren İlk Gazete Tevhid-i Efkâr", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 45, (Bahar 2010), s.108-110.

107 HTVD, sayı 19, Mart 1957, s.55-58, Vesika 495-496.

İstanbul Muhafızlığı binasına, bir bahriye bölüğüyle gelmişlerdi. Artık burada işlemlerin yapılmayacağını ve daireyi işgal edeceklerini belirtmişlerdi. Telefon haberleşmesinin İngilizler tarafından kesilmesinden önce İstanbul ve Üsküdar Mıntika Kumandanlıklarına, subay ve efradın kışlalarından ayrılmamaları ve mecburiyet hâlinde ise silahsız çıkmaları emredilmişti. Ayrıca İtilaf devletleri askerleri tarafından yapılacak taleplere nezaketle muamele etmeleri ve buna dair Nezâretten emir alma noktasında müsaade talep etmeleri, hiçbir şekilde silah kullanmamaları, İngilizlerin silah ve cephanelerin teslimini istemeleri karşısında makbuz talep etmeleri gibi hususlar, şifahi olarak ifade edilmişti. Ancak telefon hatlarının işlememesinden dolayı birçok birlik, hareket tarzı hakkında emir alamamıştı. Neyse ki sorun teşkil edebilecek hiçbir olay meydana gelmemişti. Birkaç saat sonra İngilizler telefonla haberleşmeye müsaade etmişti. Bununla birlikte öğlene doğru bir İngiliz birliği, Bahriye Nezâretini işgal etmişti. Kritik birçok askerî mevki işgal edilirken, Osmanlı askerlerinin bulunduğu yerlerin -Ayasofya Camii ve çevresi gibi- etrafı sarılmış veya bu bölgeleri gören noktalara makineli tüfekler konuşlandırılmıştı. Bazı yerlerde ise askerlerin silahlarına el konulmuştu.¹⁰⁸

25. Kolordunun işgale ilişkin Harbiye Nezâretine gönderdiği bir diğer raporda ise İngilizlerin eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Cevat Paşa dâhil pek çok rütbeli asker ile Meclis-i Ayan ve Mebûsandan bazı mebusları tutukladıkları bildirilmişti.¹⁰⁹ Görüldüğü üzere İngilizler, 25. Kolordu karargâhı dâhil pek çok yeri işgal etmek suretiyle herhangi bir mukavemet gösterilmesini engelleyecek her türlü tedbiri alma yoluna gitmekteydi.

Harbiye Nezâretinden 25. Kolorduya verilen 22 Mart tarihli emirde ise işgal sonrası son duruma temas edilmişti. Buna göre işgalin ilk gününde ortaya çıkan olağanüstü vaziyetin ayrıntıları, gittikçe tarafların anlaşması ile düzenlenmekteydi. Fakat en küçük meselenin Nezârete arz edilmesi, işlemleri uzatıyordu. İşgalden üzüntü duyan birlik ve kurumların personeli, İtilaf devletlerinin temsilcileriyle problem yaşadıklarında, evvela bunu kendi aralarında dil bilen subaylar vasıtasıyla halletmeliydiler. Ancak çözümlenemeyen konularda Nezâretten görüş sorulmalıydı. Komutan ve subayların ana teçhizatlarından olan revolver taşıyıp taşıyamayacakları hususu İngilizlere yazılmıştı. Bugünlerde bazı subayların, siviller arasındayken sokaklarda aranılarak revolverlerinin alındığı böyle bir muameleye maruz kalınmaması için komutan ve subayların müzakerelerin sonuçlanmasına kadar revolverlerini meskenleri dışında taşımamaları istenmişti.¹¹⁰ Harbiye Nezâretinin, işgal kuvvetleriyle bir problem yaşamamak adına 25. Kolordu personelinden, dikkatli davranılmasını istediği anlaşılmaktadır.

108 *HTVD*, sayı 22, Aralık 1957, s.107-119, Vesika 574.

109 *HTVD*, sayı 22, Aralık 1957, s.121-123, Vesika 575.

110 *HTVD*, sayı 23, Mart 1958, s.94-99, Vesika 598.

İstanbul'un işgali sonrası bir İngiliz torpidosu da İzmit'e gitmişti. Buradaki İngiliz yetkili I. Tümen Kumandanı ve İzmit Mutasarrıfına, İstanbul'da alınan askerî tedbirler çerçevesinde güvenlik ve düzenin korunmasından mesul olduklarını hatırlatmıştı.¹¹¹ Böylece İngilizlerin, başkentin işgaline karşı, İzmit ve çevresinde meydana gelebilecek olası tepkilerin engellenmesini istediği görülmektedir.

Anlaşılabacağı üzere başkentin işgali, 25. Kolordu ve bağlılarına yönelik baskıyı artırmıştı. Bunlarla da yetinmeyen İngilizler, 25. Kolordu Kumandanı ve İstanbul Muhafızı Sait Paşa'yı 21-22 Mart gecesi evinden almışlardı. Kolordu karargâhı, vaziyeti Harbiye Nezâretine iletmış, bunun üzerine Harbiye Nazırı Mustafa Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) da Sadarete gönderdiği yazıda, tutuklamanın sebebinin bilinmediğini belirtmişti. Eğer tutuklanma sebebi Sadaret makamınca da bilinmiyorsa, mağlup devletlerden hiçbirisine uygulanmayan böyle bir muameleyle son verilmesi için girişimde bulunulmasını istemişti.¹¹²

Öte yandan işgalin ardından Karakol Cemiyetinden bazı isimler de tutuklanmıştı. Esasında Cemiyetin, Anadolu Hareketi ile bazı anlaşmazlıklar yaşaması nedeniyle işlerliği sona ermişse de Millî Mücadele'yi desteklemek maksadıyla Hamza, Zabitân gibi çeşitli gruplar, faaliyete geçmişti. Bunların birleşimi olarak kurulan Felah Grubu, Ankara Hükûmeti'nin İstanbul'daki temsilcisi olarak 1921 yılından itibaren gizli bir şekilde başkentte faaliyetlerini yürütmüştü. Bu grup, İstanbul'dan personel ve askerî teçhizatın Anadolu'ya gönderilmesine yönelik önemli vazifeler üstlenmişti. Bu kapsamda 25. Kolordunun lağvından sonra, Kolordunun boşta kalan personelinden Anadolu'ya geçmek isteyenlerin ulaşmalarını üstlenmişti.¹¹³

4.3. Kuvâ-yı İnzibâtiye'nin Kurulması ve Düzce Ayaklanması

Salih Paşa'nın istifasıyla 5 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa, yeniden kabineyi kurmuştu. Onun Millî Mücadele'ye karşı ilk kapsamlı icraatlarından biri İngilizlerle yaptığı temaslara sonucunda Kuvâ-yı İnzibâtiye'yi teşkil etmesiydi. Böylece Anadolu'da hükûmetin otoritesini yok sayan Millî Mücadele Hareketi'nin bastırılması hedeflenmişti.¹¹⁴ 18 Nisan tarihli kararname ile teşkil olunan Kuvâ-yı İnzibâtiye'ye ilişkin kararname, 24 Nisan'dan yürürlüğe girmişti.¹¹⁵ Kumandanlığına, Ordu Kumandanı yetkisi ve İzmit ve Havalisi Fevkalade

111 Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960, s.33-34.

112 HTVD, sayı 23, Mart 1958, s.100-102, Vesika 599; Ali Sait Paşa, 31 Ekim 1921'de Malta'dan dönünce Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmıştı. 1927'de Orgeneral rütbesine terfi etmiş ve 1935'de Askerî Şura Üyelikinden emekli olmuştu. Bkz. *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, II, 122-123.

113 Türkmen, a.g.e., s.249-251; *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, I, 189-190, 203-204, 384-385.

114 Gökbilgin, a.g.e., İkinci Kitap, s.399-401; Günay Çağla, "Kuvâ-yı İnzibatiye", *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, sayı 15, (1995), s.343-344; Ayten Başabaş Direr, "Kuvayı İnzibatiye / Hilâfet Ordusu", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.8, sayı 3, (2021), s.974.

115 BOA, BEO, 4678/350808; Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 254/85; Kenan Esengin, *Millî Mücadelede Ayaklanmalar*, Kamer Yayınları, İstanbul 1998³, s.121-122.

Kumandanlığı unvanıyla eski Harbiye Nazırlarından Süleyman Şefik Paşa atanmıştı.¹¹⁶ Şefik Paşa ayrıca 10 Mayıs 1920 tarihli kararla İzmit'teki 1. Tümen Kumandanlığına tayin olmuştu.¹¹⁷ Bu kapsamda Üsküdar Mıntıka Kumandanlığı da bütün teşkilat ve birlikleriyle 1. Tümen emrine verilmişti.¹¹⁸

Kuvâ-yı İnzibâtiye'nin Harbiye ve Dâhiliye Nezâretlerine bağlı subaylar ile emekli askerler ve gönüllülerden oluşması kararlaştırılmıştı.¹¹⁹ Askerî sınıflardan Kuvâ-yı İnzibâtiye katılacak personelin, harekât müddetince tabi olacakları muamele ve tahsisata ilişkin bir kararname yayımlanmıştı.¹²⁰ Ayrıca Damat Ferit Paşa tarafından yayımlanan bir beyannamede, İstanbul'da görevde veya açıkta bulunan bütün subayların Harbiye Nezâretine gelerek yoklama yapturmaları, gelmeyenlerin askerlikle ilgili her türlü ilişkilerinin kesileceği ve seferberlikten kaçmış sayılarak Divân-ı Harb'e verilecekleri duyurulmuştu.¹²¹ Nitekim hükûmet, nizami birliklerden buraya personel aktarmayı gündemine almıştı. Dolayısıyla 25. Kolordudan da bazı askerî personelin Kuvâ-yı İnzibâtiye'ye görevlendirilmiş olması muhtemeldir.¹²² Haddizatında Damat Ferit Paşa, Harbiye Nezâreti ve 25. Kolordudan Kuvâ-yı İnzibâtiye için 32 arabanın hazırlanarak vapurla İzmit'e gönderilmesini istemişti. Fakat bu emirlere karşı askerî personelin, işleri yavaşlattığı görülüyordu.¹²³

Neticede İstanbul'da kısa sürede oluşturulan Kuvâ-yı İnzibâtiye'nin ilk alayı, nisan sonunda (1920) İzmit'e hareket etmiş, müteakiben Süleyman Şefik Paşa da mayıs başında İzmit'e gelerek karargâhını kurmuştu. Müteakiben 2. Alay da İzmit'e sevk edilmişti. İzmit'ten katılacak gönüllüler ile 3. Alayın kurulması ve böylece Kuvâ-yı İnzibâtiye'nin bir tümen haline getirilmesi planlanmıştı.¹²⁴

Kuvâ-yı İnzibâtiye girişimi ile eş zamanlı olarak İstanbul Hükûmeti'ne taraftar olanlar tarafından Düzce'de bir ayaklanma başlatılacaktı. Şöyle ki Nisan 1920'de Düzce'ye bağlı köylerde toplanan ve sayıları 4.000'e ulaşan isyancılar, şehirdeki askerî birliğin zayıf olmasından istifadeyle şehirde kontrolü ele almışlardı. Padişahı desteklediklerini ifade eden isyancılar, 18 Nisan'da Bolu'ya yönelmişlerdi. Bu sırada Zonguldak'ta bulunan 10. Kafkas Tümeni 32. Alaydan bir tabur, asilere karşı tedbir almak üzere Bolu'ya sevk edilmişti. İsyan, Adapazarı ve Hendek hattına da sirayet ederken, Bolu 2 Mayıs'ta isyancıların eline geçmişti. Bunun üzerine Geyve'de bulunan 24. Tümen Kumandanı Yarbay Mahmut Bey, harekete

116 *HTVD*, sayı 51, Mart 1965, s.9-11, Vesika 1174.

117 BOA, İ.DUİT. 160/41.

118 BOA, BEO, 4635/347580.

119 Esengin, *a.g.e.*, s.122; Çağla, *a.g.m.*, s.344.

120 BOA, MV, 254/84.

121 Çağla, *a.g.m.*, s.347.

122 Gökbilgin, *a.g.e.*, İkinci Kitap, s.400.

123 Ertuna, *a.g.e.*, s.121; Esengin, *a.g.e.*, s.122-123.

124 Ertuna, *a.g.e.*, s.119-122; Esengin, *a.g.e.*, s.123-125.

geçmiş; fakat Düzce'ye geldiğinde çıkan çatışmada şehit olmuştu.¹²⁵ İsyancılar, bundan cesaret alarak Adapazarı'na doğru ilerleyişe geçmişti. Buna mukabil derhal Çerkez Ethem idaresindeki Kuvâ-yı Milliye birlikleri ile Albay Refet Bey (Bele), isyancıların üzerine sevk edilmişti. Bu sırada 1. Tümen, 70. Alay 3. Taburu ile harekâta ihtiyat kuvveti olarak iştirak ediyordu. 23 Mayıs'ta başlayan harekât kapsamında 26 Mayıs'ta isyancılar bertaraf edilmiş ve Düzce-Bolu hattında kontrol tesis edilmişti.¹²⁶

İsyan devam ederken fırsattan yararlanmak isteyen Kuvâ-yı İnzibâtiye ise İzmit'in ötesini kontrol altına almak için Ahmet Anvazur idaresinde ileri harekât başlatmıştı. Adapazarı yönünde ilerleyişe geçen Kuvâ-yı İnzibâtiye, mahallî Millî Mücadele aleyhtarlarının da desteğiyle Düzce ve Bolu'ya kadar ilerlemişti. Buna önlem olarak Ali Fuat Paşa, Geyve Boğazı'nı tahkim ederken Anzavur'un üzerine birlik göndermişti. 1. Tümenin 70. Alayı ve topçu taburu da millî kuvvetlerin yanında yer alarak Kuvâ-yı İnzibâtiye'nin ilerlemesini durdurmuş, Düzce'deki ayaklanmanın bastırılmasıyla da Kuvâ-yı İnzibâtiye, İzmit'e çekilmişti. Böylece 27 Mayıs itibarıyla Kuvâ-yı İnzibâtiye, İzmit'ten gemilere bindirilerek İstanbul'a gönderilmiş, bir kısmı ise silah ve cephanesiyle birlikte Kuvâ-yı Milliye'ye katılmıştı. Başarısızlığa uğrayan Kuvâ-yı İnzibâtiye, Haziran ayı sonlarında lağvedilmişti.¹²⁷ Görüldüğü gibi hükûmetin Kuvâ-yı İnzibâtiye eliyle Millî Mücadele'yi etkisiz kılma hedefi akim kalırken 1. Tümen bölgesindeki ayaklanma girişimi de bertaraf edilmiş, 1. Tümenin kalan bakiyesi ise millî hareketin emrine girmişti.

5. 25. Kolordunun Lağvedilmesi

İstanbul'un işgal altında bulunması ve son olaylardan sonra Kolordunun teşkilat ve sorumluluk sahası bütünlüğünün ortadan kalkması, Kolordunun işlevselliğini iyice azaltmıştı. Dolayısıyla hükûmet, 26 Haziran 1920 tarihli kararla 25. Kolordunun lağvedilerek yerine bir mürettep tümenin kurulmasını kararlaştırmıştı. Yeni kurulan tümenin tahsisatının nasıl yapılacağı ve terhis işlemlerinin belirlenmesine ilişkin karar ise padişahın onayına sunulmuştu.¹²⁸ Kolordunun lağvedilmesi, her ne kadar yerine bir tümen kurulması planlansa da İstanbul'un elindeki silahlı gücün de tasfiyesi anlamına geliyordu.

125 Yarbay Mahmut Bey, isyanı bastırmak üzere Hendek'ten Düzce'ye ilerlerken Nüfren Boğazı'nda isyancıların saldırısına uğramış; bu sırada yaylım ateşinin kendisine isabet etmesi üzerine şehit düşmüştü. (Tansel, *a.g.e.*, III, 106); Ali Fuat Paşa, kendi emrindeki Mahmut Bey hakkındaki "*Mahmut Bey, birinci Eskişehir hareketinde, hat boyunca evvelce yapılmış olan hazırlıklardan da istifade ederek bu vazifeyi mükemmelen başarmıştı. (...) Sonra Hendek'te çıkan bir irtica hadisesinde şehit düşen bu iyi kalpli, vefakâr ve kahraman arkadaşımın yokluğunu bir türlü telafi edememiştik.*" sözleriyle onun nasıl iyi bir asker olduğuna vurgu yapmıştı. Bkz. Cebesoy, *age.*, s.316.

126 Ertuna, s.91-113; Tansel, *a.g.e.*, III, 104-113; Fahri Yetim, "Millî Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sayı 13, (Bahar 2011), s.57-62.

127 Ertuna, *a.g.e.*, s.115-137; Esengin, *a.g.e.*, s.121-150; Tansel, *a.g.e.*, III, 108-110; Çağla, *a.g.m.*, s.349-354.

128 BOA, MV, 254/128.

Sadarettin Harbiye Nezâretine gönderilen 5 Temmuz 1920 tarihli yazıda ise 25. Kolordunun lağvına karar verildiği, yerine mürettep tümen kurulması ve yetkilerine dair Meclis-i Vükelâ'dan karar çıktığına temas edilmişti. Hükûmetin gündemindeki bir konu da mülga 25. Kolordu personelinin durumuna ilişkindi. Kolordunun lağvı sebebiyle açıkta kalacak subaylardan istifade edenler olabileceği gibi personelin şu zor günlerde sıkıntıya düşmelerinin aşikâr olduğu ve buna rıza gösterilmeyeceğine dikkat çekilmişti. Bu kapsamda Kolordu emrindeki subaylara, barış antlaşmasının imzalanması ile ordunun yeni kadrosunun tayin ve açıklanmasına kadar maaşlarının aynen verileceği ve personelin mağdur edilmeyeceği belirtilmişti.¹²⁹

Şüphesiz bu gelişmeler olurken İstanbul Hükûmeti, Anadolu'daki nüfuz ve otoritesini tamamıyla kaybetmiş, 23 Nisan 1920'de Meclisin açılmasını müteakip Ankara'da yeni hükûmet kurulmuştu. Artık öncelikli hedef, Millî Mücadele'nin düzenli bir ordu ile merkezi olarak yürütülmesiydi. Bu çerçevede ordu teşkilatı ve cephele, ihtiyaca binaen yeniden düzenlenmişti. Nitekim 24/25 Haziran 1920 tarihli kararla Garp/Batı Cephesi Kumandanlığı oluşturulmuştu. İzmit'teki 1. Tümen ile bağlantısı 70. Alay da Batı Cephesi emrine girmiş ve Bozüyük'e sevk edilmişti. Binbaşı Ömer Halis Bey'in emrine giren 1. Tümen birlikleri, İnönü bölgesinde tahkimat ve hazırlıklara başlamışlardı.¹³⁰ İlerleyen aylarda 1. Tümen yeniden teşkil edilmiş ve Batı Cephesi'nde Yunan ilerleyişine karşı verilen muharebelerde önemli görevler üstlenmişti.¹³¹ İlginçtir ki bu süreçte eski 10. Kafkas Tümeni Kumandanı Yarbay Kemalettin Sami Bey, 1. Tümen kumandanlığını üstlenecekti.¹³²

Sonuç ve Değerlendirme

25. Kolordu, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında, Batı Cephesi'nde İtilaf devletlerinin ilerlemesi ve Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi karşısında, Trakya ve İstanbul'un savunulmasına yönelik teşkil edilmiştir. Bu süreçte ordunun farklı cephelede savaşması ve İstanbul'daki personelin kısıtlı olması nedeniyle, Kafkas Cephesi'ndeki tümenlerin Kolordu emrine verildiği görülmektedir. Ancak, Kolordu henüz teşkilatını tamamlamadan Mütareke imzalanmış ve savaş sona ermiştir. Dolayısıyla Mütareke şartları gereği Kolordunun yeni görevi, başkent İstanbul ve çevresinin güvenlik ve asayişini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede 25. Kolordu, emrindeki 10. Kafkas Tümeni (İstanbul) ve 1. Tümeni (İzmit) ile Çatalca'dan Zonguldak'a kadar olan bölgenin sorumluluğunu üstlenmiştir.

Yapılan inceleme çerçevesinde tespit edilmiştir ki; İtilaf devletlerinin İstanbul ve çevresinde işgale yönelmeleri, en başta 25. Kolordunun faaliyetlerine ve hareket kabiliyetine

129 BOA, BEO, 4640/347999.

130 Ercan, *a.g.e.*, s.281, 284.

131 *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920 - 15 Nisan 1921)*, yay. haz. Selim Turhan, Genelkurmay ATASE Yay., II, Ks.3, 3.bs, Ankara 1999, 229-232, 240, 278.

132 *Aynı yer*, s.227.

olumsuz yansımasıdır. Zira Kolordunun icraatları, işgal unsurları tarafından yakından izlenmiş ve zaman zaman buna yönelik müdahalelerde bulunulmuştur. Özellikle Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin, İtilaf devletlerinin taleplerini dikkate alan ve ordunun hareket kabiliyetini kısıtlayıcı tutumunun da bunda etken olduğu belirtilmelidir.

25. Kolordu da en dikkat çekici hususlardan biri de çok fazla Kolordu Kumandanlığı değişikliğinin yaşanmasıdır ki 10 farklı kişi, bu göreve atanmıştır. Diğer kolordularla kıyaslandığında bu sayı oldukça yüksektir. Bu durum, en başta Kolordunun başkent İstanbul'da olması ile Mütareke şartlarının çok boyutlu yansımasıdır. Öyle ki İtilaf devletlerinin müdahaleleri veya vuku bulan siyasi-askerî olaylar sonucunda sık sık hükûmet ve/veya Harbiye Nazırları değişikliği yaşanmıştır. En başta, bu sebeple Kolordu Kumandanları da değişmiştir. Ayrıca başkent'in güvenlik ve asayişinden sorumlu olması nedeniyle stratejik önemdeki Kolorduya atanan komutanın, hem hükûmet hem de işgal güçleri tarafından uyumlu bulunması gerektiği düşünülmüş ve bu doğrultuda komutan değişiklikleri yaşanmış olmalıdır. Bazı komutanların ise farklı vazifelere atandığı veya emekli olduğu ifade edilmelidir.

Öte yandan Kolordu karargâhı ve 10. Kafkas Tümeninin İstanbul'da bulunması, hareket kabiliyetini azaltırken İzmit'te konuşlu 1. Tümenin, nispeten daha rahat faaliyetlerini sürdürdüğü ifade edilmelidir. Bu yönüyle 1. Tümen, Millî Mücadele'nin İzmit ve çevresinde teşkilatlanıp güçlenmesinde önemli bir fonksiyon üstlenmiştir. Ayrıca, Adapazarı-Düzce hattında millî harekete karşı meydana gelen girişim ve isyan hareketlerine karşı tedbirler olarak Heyet-i Temsiliye'nin bölgedeki temsilcisi gibi hareket etmiştir.

Tüm bunlardan hareketle 25. Kolordunun Mütareke şartları nedeniyle faaliyetlerini kısıtlı bir şekilde icra ettiği; İstanbul'un resmen işgal üzerine, işlevini iyice yitirdiği değerlendirilmektedir. Nitekim işgalden yaklaşık üç ay sonra lağvedilmesi de bunun göstergesi olmuştur. 25. Kolordudan miras kalan 1. Tümen ise Millî Mücadele'nin emrine girmiş ve Yunan ilerleyişine karşı kritik vazifeler ifa etmiştir.

Sonuç olarak Mütareke Dönemi'nde 25. Kolordunun, İtilaf devletlerinin takip ve baskısını en yakından hisseden birlik olarak Millî Mücadele'ye doğrudan katılamadığı, bununla birlikte gerek 1. Tümenin sorumluluk sahasındaki icraatları gerekse İstanbul'daki birliklerinin komuta kademesi ve subaylarının çeşitli vesilelerle, bu mücadeleye katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

I. Arşiv Belgeleri

A. Yayımlanmamış Arşiv Belgeleri¹³³

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbîâli Evrak Odası Evrakı (BEO)

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)

Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM)

Dahiliye Nezareti Asayiş Şubesi (DH.EUM.AYŞ)

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

2. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Millî Savunma Askeri Tarih Arşivi

ATASE, Atatürk Koleksiyonu 1905-1980 110-9-1-11 (ATAZB)

ATASE, İstiklal Harbi 1919-1923 110-9-1-10 (İSH)

B. Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)

Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2020³.

II. Hatıralar

Atatürk, Kemal, *Nutuk Vesikalar*, yay. haz. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969¹⁰.

Atatürk, Kemal, *Nutuk 1919-1920*, yay. haz. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970¹⁰.

Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım İstiklâl Harbinin Gerçekleri*, yay. haz. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Timaş Yay., II, İstanbul 2017².

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953.

133 Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

Karabekir, Kazım, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960.

Orbay, Rauf, *Siyasî Hatıralar*, Örgün Yay., İstanbul 2003.

III. Araştırma ve Telif Eserler

A. Kitaplar

Basil Lidell Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2018³.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 1999³.

Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, yay. haz. Hülya Toker, Nurcan Aslan, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Yay., I-II-III, Ankara 2009.

Budak, Mustafa, *Misâk-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul 2014⁵.

Edward J. Erickson, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kütü'l-Amâre ve Filistin Cephesi*, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.

Ertuna, Hamdi, *Türk İstiklal Harbi VI nci Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1974.

Ercan, Tevfik, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, Genelkurmay ATASE Yay., II, Ks.3, Ankara 1999³.

Esegin, Kenan, *Millî Mücadelede Ayaklanmalar*, Kamer Yayınları, İstanbul 1998³.

Goloğlu, Mahmut, *Millî Mücadele Tarihi II Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006.

Gökbilgin, Tayyip, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına*, Kronik Yayınları, İstanbul 2008³.

Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2021³.

Karlıdağ, Fazıl; Ciner, Kâni, *Birinci Dünya Harbi VII nci Cilt Avrupa Cepheleeri 3ncü Kısım (Makedonya Cephesi)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967.

Meray, Seha L; Olcay, Osman, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri Sevr Antlaşması Mondros Bırakışması İlgili Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2021².

Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995³.

Odyakmaz, Cevad, *Mondros-Sevr ve Mudanya Lozan*, Togan Yayıncılık, İstanbul 2013.

Ökse, Necati; Baycan, Nusret; Sakaryalı, Salih, *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989².

Saral, Ahmet Hulki, *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*, Genelkurmay ATASE Yay., IV, Ankara 2009.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yay., I, III, Ankara 2019.

Türkmen, Zekeriya, *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

Türkçeldi, Ali Fuat, *Mudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, Türk Devrim Enstitüsü Yayınları, 1948.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım

1920 - 15 Nisan 1921), yay. haz. Selim Turhan, Genelkurmay ATASE Yay., II, Ks.3, Ankara 1999³.

B. Makaleler

- Dirier, Ayten Başabaş, “Kuvayı İnzibatiye / Hilâfet Ordusu”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.8, sayı 3, (2021), s.968-983.
- Türkmen, Zekeriya, “Ali Rıza Paşa Hükûmeti Kuvâ-yı Milliye İlişkileri: Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa'nın Kuvâ-yı Milliye'nin Desteklenmesi Yolundaki Gizli Emir ve Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi*, C.XVI, sayı 46, (Mart 2000), s.37-87.
- Türkmen, Zekeriya, “Büyük Harpte Makedonya Cephesi'nde Osmanlı Ordusu 20. Kolordu ve Bağlı Birliklerinin (Takviyeli 177. Piyade Alayı) Makedonya Cephesindeki Mücadelesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C.14, sayı 27-28, (2015/1-2), s.211-232.
- Yavuz, Ünsal, “İngiliz ve Fransız Resmi Belgelerinde İstanbul'un İşgalini (16 Mart 1920) Hazırlayan Gelişmeler”, *Bellekten*, C.56, sayı 217, (Aralık 1992), s.963-984.
- Yetim, Fahri, “Millî Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sayı 13, (Bahar 2011), s.54-69.
- Sürmeli, Serpil, “Şehzadebaşe Karakolu Baskını ve Olay Mahalline Giren İlk Gazete Tevhid-i Efkâr”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 45, (Bahar 2010), s.103-116.
- Çağla, Günay, “Kuvây-ı İnzibatiye”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, sayı 15, (1995), s.343-366.

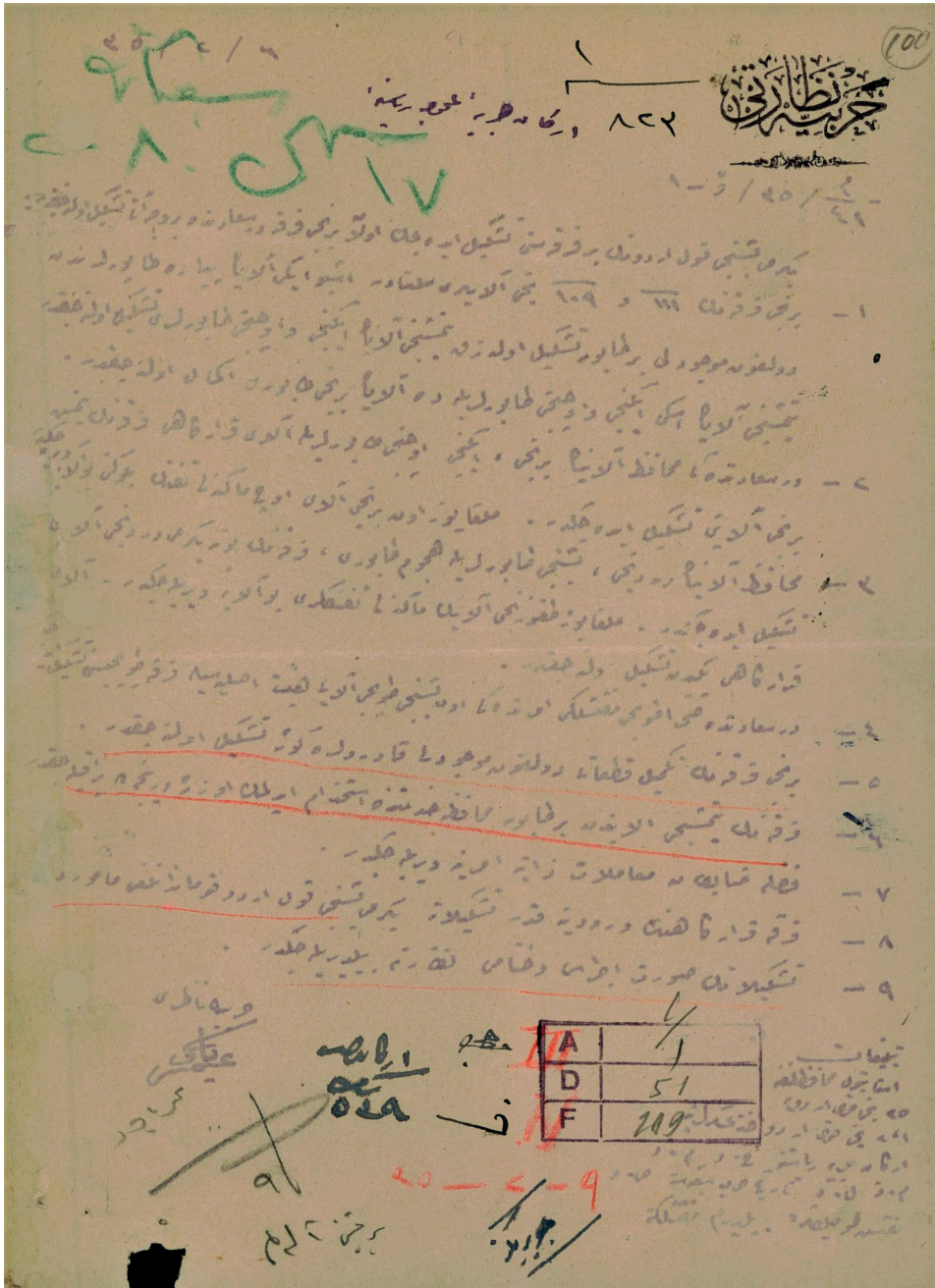
IV. Tezler

- Köseoğlu, Seda Aysu, *Millî Mücadele Döneminde İzmit Sancağı'nda Asayiş Sorunları ve Çete Faaliyetleri*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

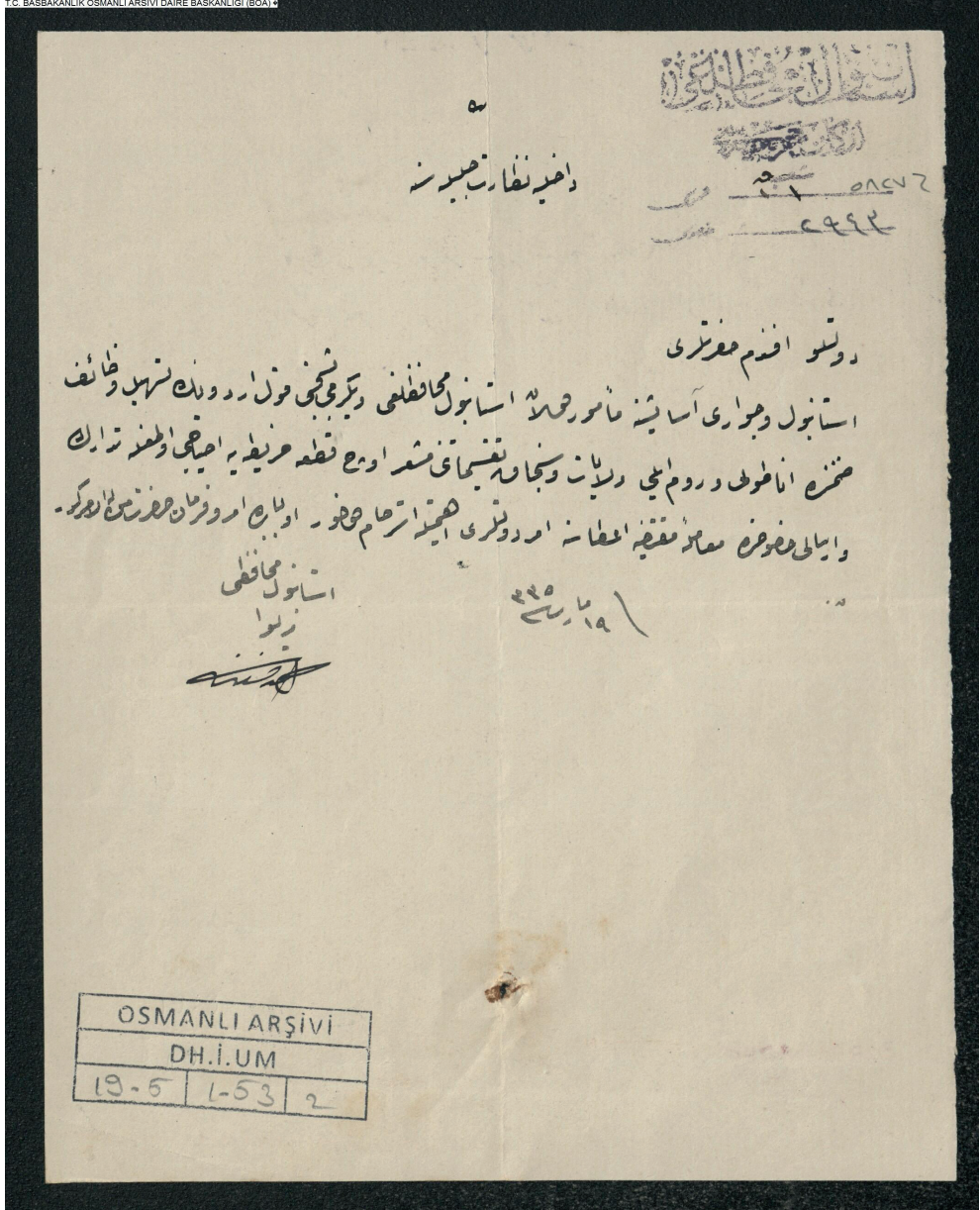
V. Elektronik Kaynaklar

- Millî Savunma Bakanlığı, <https://www.msb.gov.tr/DevletBuyuklerimizDetay/kemalettin-sami-gokcen>, Erişim tarihi: 02.10.2024.

Ek 2: Harbiye Nezâretinin, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetine gönderdiği 1. Tümenin İzmit'te kurulmasına yönelik esasları belirtir 9 Şubat 1919 tarihli emir - ATASE, İSH, 64/0/71.

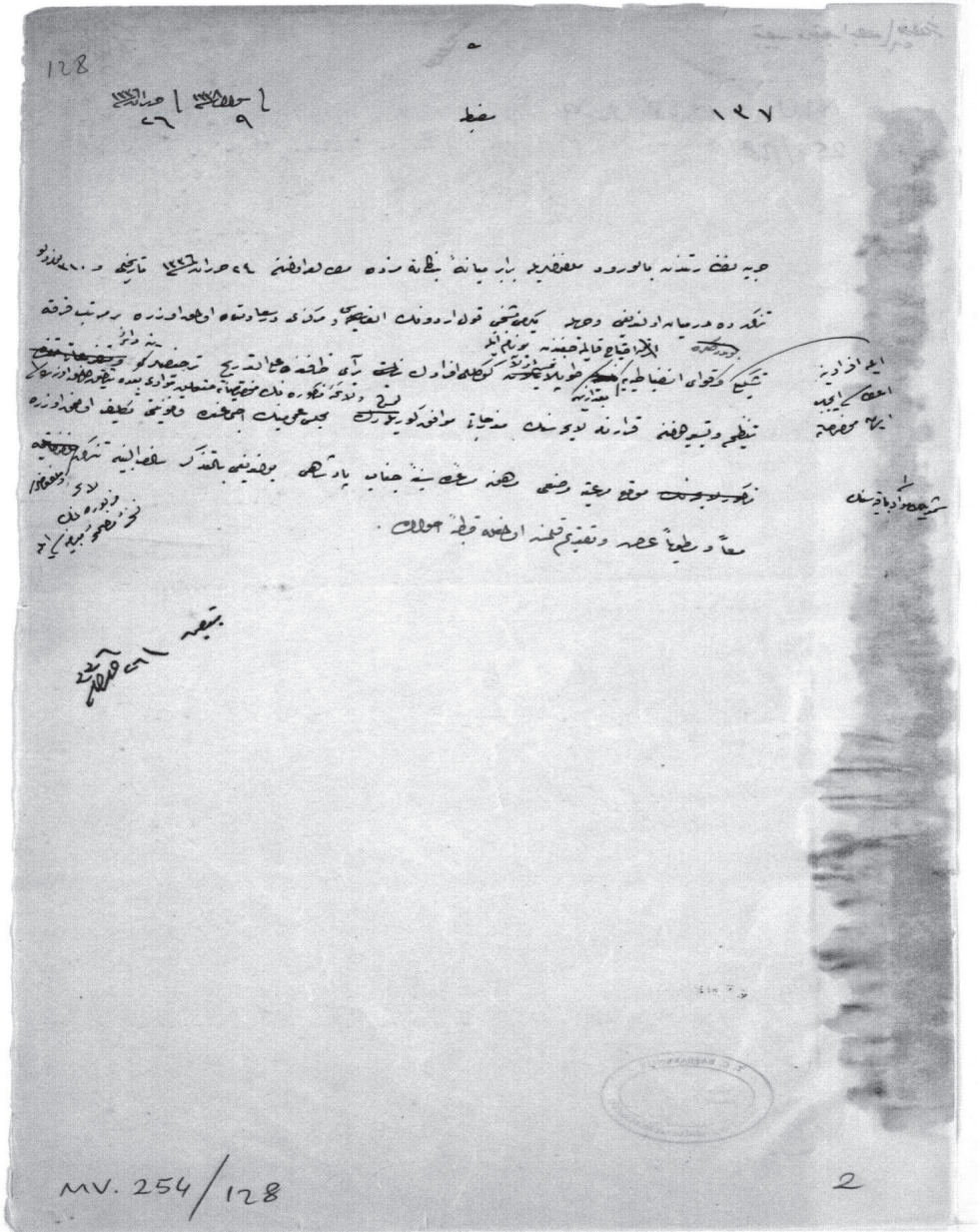

Ek 3: 25. Kolordunun İstanbul ve civarının asayişinden sorumlu olduğu ve harita talebine dair İstanbul Muhafızlığından Dâhiliye Nezâretine gönderilen 19 Mart 1919 tarihli yazı - BOA, DH.İ.UM, 19.5/1.53-2.

DH.İ.UM.00019.5.00001.53.002

Ek 4: 25. Kolordunun lağvedildiği ve yerine mürettep bir tümenin kurulacağına dair 26 Haziran 1920 tarihli Meclis-i Vükelâ mazbatası - BOA, MV, 254/128.

MV.00254

